
—Nela Erdeljac—

ISSN 0353-295X (Tisak) 1849-0344 (Online)
Radovi - Zavod za hrvatsku povijest
Vol. 52, br. 1, Zagreb 2020

UDK 327 (497.1)“1951-1961“(091)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 13. 11. 2019.
Prihvaćeno: 13. 10. 2020.
DOI: 10.17234/RadoviZHP.52.18

Engleski jezik i američka hladnoratovska kulturna diplomacija u Jugoslaviji (1951-1961)

Sjedinjene Američke Države aktivnije su se angažirale na području kulturnih i informacijskih programa u periodu nakon završetka Drugog svjetskog rata. Ti su programi ponajprije bili rezultat ideološkog sukoba sa Sovjetskim Savezom, a njima su Sjedinjene Američke Države htjele prezentirati određenu sliku Amerike diljem svijeta. Literatura je o tim američkim programima brojna, no u tim je studijama primjetan manjak radova o upotrebi engleskog jezika. Upravo će ovaj rad analizirati američko širenje engleskog jezika kao sredstva kulturne diplomacije u Jugoslaviji pedesetih godina 20. stoljeća, a temelji se ponajprije na američkim izvorima. Kako će rad pokazati, engleski jezik nije bio ništa manje značajan element američke kulturne diplomacije u Jugoslaviji od nekih drugih kulturnih proizvoda, što je i vidljivo u zacrtanim aktivnostima i programima američkog poučavanja engleskog jezika u Jugoslaviji. Sjedinjene Američke Države jasno su definirale ciljeve tih programa, kao što je i bilo jasno razlučeno kome su ti programi bili namijenjeni. Analizirajući američki primjer širenja engleskog jezika kao sredstva kulturne diplomacije u Hladnom ratu, ovaj rad nastoji potaknuti daljnja istraživanja o upotrebi jezika u kulturnoj, a time i javnoj diplomaciji.

Svatko tko želi naučiti talijanski jezik, smatrao je književnik Luigi Pirandello, „treba provesti godinu u samostanu, godinu s lijepom ženom i godinu u najboljem vinskom podrumu u Toskani.“¹ Luigi Pirandello u nekoliko je redaka opisao poveznicu koju čine mnogi: razmišljajući o talijanskom jeziku, mnogima misao često odluta upravo na Italiju. Upravo je jezik jedan od najboljih „oruđa“ *dolce potere*, talijanske inačice „meke moći“ (*soft power*). *Dolce potere* neodoljivo podsjeća na još jedan termin koji se veže uz Italiju, *dolce vita*.² Još za vrijeme Pirandellova života osnovano je Društvo „Dante Alighieri“ s ciljem širenja talijanskog jezika i kulture diljem svijeta³, a jedan od ciljeva bio je i „usaditi u stranaca osjećaj ljubavi za Italiju i odanost talijanskoj civilizaciji.“⁴ Italija nije bila usamljena u

* Prijeводе i prilagodbu citata s engleskog na hrvatski jezik napravila je autorica rada.

¹ ZONOVA 2013: 231.

² Isto: 227.

³ Isto: 228.

⁴ Statut Društva Dante Alighieri, citirano u: ZONOVA 2013: 228.

ovom pothvatu. U 19. stoljeću europske države natjecale su se za moć, bogatstvo i utjecaj.⁵ No, to je natjecanje, s današnjega gledišta, bilo netipično, pogotovo ako se pogledaju glavni akteri.⁶ Tu nije bilo riječi o pothvatima njihovih država, već su kulturnu moć države povećavali umjetnici, učitelji, glazbenici koji su smatrali da su za to kvalificiraniji od onih koji su se nalazili na čelu njihovih država.⁷ Države su od tih kulturnih aktivnosti, naravno, imale koristi. Financijski i administrativno nisu ulagale, a zauzvrat su, osim korisnih kontakata, možda mogle izvući i političku korist. No, s druge strane, države su se često morale suočavati i s ne tako pozitivnim aspektima ovih pothvata. Ne samo da je na njih pao teret rješavanja neugodnih situacija koje su iznjedrile ove aktivnosti⁸ već je tu bio i problem ugleda države u inozemstvu za koji se smatralo da je mogao patiti zbog ovih aktivnosti.⁹ Stoga u 20. stoljeću država polako počinje preuzimati puno veću ulogu u kulturnoj diplomaciji.¹⁰

Moć države i moć jezika povezani su, odnosno moć države ekvivalent je moći njezina jezika u diplomatskim odnosima.¹¹ Svoju apsolutnu jezičnu prevlast u 19. stoljeću francuski jezik može zahvaliti jakoj francuskoj državi.¹² Francuskom su jeziku pomogle i organizacije poput *Alliance Française*. S pomoću ove se organizacije počeo diseminirati francuski jezik i kultura i u Sjedinjene Američke Države jer su Francuzi shvatili da Amerikanci imaju poprilično loše mišljenje o Francuskoj.¹³ Osnovna formula ove organizacije, odnosno širenja francuskog jezika i kulture diljem svijeta bila je jednostavna: razvijanjem ljubavi prema francuskom jeziku razvit će se i ljubav prema Francuskoj.¹⁴ Tron je francuski jezik zadržao sve do 20. stoljeća, odnosno do završetka Prvog svjetskog rata, kada počinje uspon engleskog jezika. Moglo bi se reći da je matematika „pogurnula“ engleski jezik na Pariškoj mirovnoj konferenciji jer je broj onih koji su govorili engleski brojčano nadjačao one koji su govorili francuski.¹⁵

Upravo je 20. stoljeće trebalo biti, prema Henryju Luceu, „američko stoljeće“, stoljeće u kojem su Sjedinjene Američke Države prvi put bile „dominantna sila

⁵ GIENOW-HECHT 2010b: 34, 45.

⁶ O razlikama u načinu provođenja kulturne diplomacija ponajviše u periodu 19. i 20. stoljeća te nešto malo u 21. stoljeću vidjeti: ISTA 2010b.

⁷ Isto: 43, 45.

⁸ Isto: 45.

⁹ Isto: 43-44.

¹⁰ Isto: 53.

¹¹ NICK 2001: 41; MATTEUCCI 2001: 61.

¹² MATTEUCCI 2001: 61.

¹³ GIENOW-HECHT 2010b: 34.

¹⁴ Isto: 46.

¹⁵ JÖNSSON I HALL 2005: 71.

na svijetu“.¹⁶ Luce je snagu američke države vidio u četirima karakteristikama na kojima se trebala bazirati njihova svjetska moć. Prva je, naravno, bila američka ekonomija, drugo američka kultura i tehnologija, treća se ticala mantre da Sjedinjene Američke Države trebaju iskorijeniti glad u svijetu, a četvrti su bili američki „ideali“, između ostalih, sloboda i nezavisnost.¹⁷ Dužnost svakog Amerikanca bila je da pomogne svojoj državi u ostvarenju tog cilja.¹⁸ Sjedinjene su Američke Države svijetu trebale ponuditi „internacionalizam ljudi, od ljudi, za ljude.“¹⁹ Američki je internacionalizam već bio u punom jeku, a i američki su kulturni proizvodi bili prepoznatljivi diljem svijeta. Ono što je Ameriku, prema Luceu, predodredilo za lidersku poziciju bio je „prestíž“. Taj je „prestíž“ svijet vidio u „nadi u dobre namjere, kao i u ultimativnu inteligenciju i ultimativnu snagu čitavog američkog naroda.“²⁰

Taj je položaj u periodu nakon Drugog svjetskog rata pokušao osporiti Sovjetski Savez. Prema procjenama američkih dužnosnika, Sovjetski Savez nije predstavljao vojnu opasnost jer on tada nije bio jaka vojna sila.²¹ Strah su izazivale komunističke stranke, kao i elementi sa stanovitim afinitetom prema Sovjetskom Savezu, čije bi djelovanje bilo usklađeno s interesima Sovjetskog Saveza, a koje bi u poslijeratnom razdoblju dolaskom na vlast mogle ugroziti američke interese.²² U globalnoj bi areni Amerika time znatno izgubila, a značajni bi problemi snašli i američke tvrtke, a time i američko gospodarstvo jer bi put važnim izvorima bio zatvoren. To bi zahvatilo i „gospodarsku i političku slobodu“ u Americi. Da bi se izbjegao takav scenarij, svjetsko se gospodarstvo trebalo nekako obnoviti, a u tim američkim planovima značajnu je ulogu dobila obrana Zapadne Europe i Japana.²³ Europsko je područje predstavljalo „srce sigurnosnog sustava slobodnog svijeta“. Ono nije bilo bitno samo zbog industrije i vojnih baza, već su određene europske države i dalje vršile utjecaj na azijske i afričke zemlje te time dale „značajan doprinos otporu prodora komunizma u ovim područjima.“ Ako Amerika u Europi izgubi svoje saveznike, slijedi joj „bitka za preživljavanje“, odnosno neće se moći zaustaviti prodor „[k]omunističkog imperijalizma“. U tom bi slučaju Amerika bila „gurnuta“ u rat sa Sovjetskim Savezom. „[S]tavovi čitavih populacija“ igrali su ulogu u „održavanju jedinstva“.²⁴ Upravo u tom periodu, dakle onome koji je obilježen ne samo razvojem

¹⁶ LUCE 1999: 167.

¹⁷ Isto: 169-170.

¹⁸ Isto: 171.

¹⁹ Isto: 168.

²⁰ Isto: 169.

²¹ PAINTER 2002: 32.

²² Isto: 32-33.

²³ Isto: 33.

²⁴ „The Program in the European Area“. *Departments of State, and Justice, the judiciary, and related agencies appropriations, 1956 [elektronički izvor]: Hearings before the United States*

masovnih medija već i povećanog kretanja kako ljudi tako i ideja, dolazi do razvoja shvaćanja da "„ljudi”" unutar i izvan Sjedinjenih Američkih Država predstavljaju i „organsku sastavnicu šire koncepcije onoga što čini vanjsku politiku."²⁵

Kulturna diplomacija dio je javne diplomacije²⁶, a primarno je usmjerena na razvijanje razumijevanja među narodima razmjenom kulturnih proizvoda. Javna diplomacija, pak, nastoji „prodati“ određenu politiku neke države stranoj publici.²⁷ Iako su se kasnije definicije dopunjavale kako bi se uzelo u obzir agente, kao i sadržaj aktivnosti javne diplomacije²⁸, jedna od najranijih definicija opisuje ju kao "„izravnu komunikaciju sa stranim stanovništvom s ciljem utjecaja na njihovo razmišljanje i, u konačnici, na [razmišljanje] njihovih vlada”".²⁹

Kada pregledavamo literaturu o kulturnoj i javnoj diplomaciji, najviše radova pronalazimo o američkoj hladnoratovskoj kulturnoj i javnoj diplomaciji.³⁰ Sjedinjene Američke Države su, u poslijeratnom periodu, imale kulturnu politiku koju su aktivno promovirale diljem svijeta.³¹ Upravo se tu i nalazi specifičnost Hladnog rata jer su u tom razdoblju brojne države ulagale financije i trud u kulturnu diplomaciju. Takve državne pothvate ne pronalazimo u ranijim ili kasnijim povijesnim razdobljima.³² Mnogi povjesničari na Hladni rat gledaju kao period u kojem je bilo više riječi o „idejama i vjerovanjima nego o čemu drugome".³³ Poslijeratni su period tako vidjeli i američki predsjednik Truman i neki drugi američki političari. Osim što je u razdoblju nakon završetka Drugog svjetskog rata naumio „iskoristiti [a]meričku moć kako bi stvorio međunarodno okruženje pogodno za [a]merički način života",³⁴ Truman je imao i specifičnu viziju kako to ostvariti. Bez obzira na njegov osoban stav prema Churchillu i Staljinu, Truman je imao volju surađivati s tim dvjema državama, no istovremeno je smatrao kako je Ameriku sama njezina moć, ali i „pravednost" stavila u „poseban položaj". To je značilo da „kada je [Truman] govorio o koncesijama, podrazumijevalo se da dobije ono što želi 85% vremena."³⁵ Sjedinjene je Američke Države Harry Truman

*Senate Committee on Appropriations, Eighty-fourth Congress, First Session, on Feb. 18, Apr. 22, 26-28, May 4-6, 10, 11, 17, 1955, Washington: U.S. G.P.O., 1955: 931 (dalje *Hearings*, 1955)*

²⁵ HART 2010: 196.

²⁶ SCHNEIDER 2009: 261.

²⁷ WHEELER 2014: 50.

²⁸ GILBOA 2008: 57.

²⁹ MALONE 1985: 199, citirano u: GILBOA 2008: 57.

³⁰ GIENOW-HECHT 2003: 3; ISTA 2010a: 3; ISTA 2010b: 31; GILBOA 2008: 56; OSGOOD & ETHERIDGE 2010: 6.

³¹ IRIYE 1997: 158.

³² GIENOW-HECHT 2010b: 30.

³³ WESTAD 2000: 1; SCHMELZ 2009: 4.

³⁴ LEFFLER 2010: 68.

³⁵ Isto: 69.

vidio slično kao i Henry Luce. Prema njemu su Sjedinjene Američke Države bile „Božja zemlja, grad na brdu, primjer superiorne civilizacije temeljene na osobnoj slobodi, privatnom vlasništvu, poduzetničkom prilikom i ograničenoj Vladi“³⁶, a Hladni je rat smatrao „borbom za srca i duše“ ljudi diljem svijeta.³⁷ I za autora *Kampanje istine*, Edwarda W. Barretta, ta je kampanja *de facto* bila „rat ideja“ u kojem su Sjedinjene Američke Države trebale nastupiti istinom.³⁸

Uz ideje usko se vezuje jezik jer ne samo da ih on može prenositi već može i izvršiti velik utjecaj na ljudsko ponašanje.³⁹ Ideje se razlikuju od nekih materijalnih i konkretnih stvari u činjenici da se one „ne mogu razbiti.“⁴⁰ Američke informativne agencije poput *United States Information Agency (USIA)* u periodu Hladnog rata širile su ideje, a one su, prema riječima američkog senatora Herberta Humphreya, bile „moćno oružje u ljudskim rukama.“ Glavnu je pozornicu u Hladnom ratu vidio upravo u sferi „međunarodnih informacija“.⁴¹

No, u analizama „bitki za srca i duše“ u Hladnom ratu jedan američki kulturni proizvod nije izazvao veću zainteresiranost istraživača, a to je engleski jezik. Taj je jezik i prije početka Hladnog rata imao značajnu ulogu u američkom širenju kulture u Latinsku Ameriku kako bi se „smanjila lingvistička barijera za komunikaciju“.⁴² Literatura o odnosu jezika i diplomacije uglavnom se svodi na knjige iz kojih se iščitavaju savjeti o korištenju jezikom u toj profesiji⁴³ te na one koje analiziraju korištenje jezikom kao „meku moći“ neke države. Potonje studije većinom obuhvaćaju vremenski period od unazad desetak godina i fokusirane su na zemlje Azije, što i nije neobično ako se uzme u obzir činjenica da te države ulažu znatne napore u širenje jezika kako bi povećale kulturnu svoju vidljivost u svijetu.⁴⁴ Uočava se manjak povijesnih analiza, pa čak i kad je riječ o Sjedinjenim Američkim Državama.⁴⁵

³⁶ Isto: 68, citirano i u: KONTA 2016: 27.

³⁷ KONTA 2016: 27.

³⁸ Isto: 27-28.

³⁹ ABU JABER 2001: 49, 53.

⁴⁰ Isto: 53.

⁴¹ „Statement by Senator Hubert H. Humphrey in Support of the Program of the United States Information Agency“. H. R. 5502. *Hearings*, 1955: 1087.

⁴² GLADE 2009: 241-242.

⁴³ Vidjeti: JÖNSSON I HALL 2005; KURBALIJA I SLAVIK 2001.

⁴⁴ HERNÁNDEZ 2018: 31. Od radova o ovoj temi vidjeti: HASHIMOTO 2018; HILL 2016; WHEELER 2014.

⁴⁵ Pregledom dostupnih baza elektroničkih izvora, koristeći se ključnim riječima poput *Language and Diplomacy*, *Language and Cultural Diplomacy* te *English Language and Diplomacy*, pronašla sam malen broj radova o ovoj temi. Od radova koji su mi pružili korisne uvide u ovu tematiku izdvojila bih MATSUOKU (2018), koji je proučavao kako je Japan širio svoj jezik u Singapuru za vrijeme Drugog svjetskog rata, te RUISZ (2015), koja je promatrala ulogu engleskog jezika u sklopu američke politike „socijalne reedukacije“ u njihovoj zoni u tadašnjoj Njemačkoj.

Cilj je ovoga rada analizirati ulogu engleskog jezika u sklopu američke kulturne diplomacije u Jugoslaviji, odnosno pokazati da je, iako najmanje analiziran, engleski jezik bio jednako bitan element te diplomacije kao i drugi američki kulturni proizvodi poput filmova i glazbe.⁴⁶ Planove i namjere širenja engleskog jezika nalazimo u američkim arhivskim dokumentima i sjednicama komisija koje su bile uključene u američku kulturnu diplomaciju i koje predstavljaju ključne izvore za ovaj rad. Neki su američki dužnosnici smatrali da je znanje jezika ključno, posebice za američke dužnosnike smještene u stranim zemljama. Jezici su bili „osnova za komunikaciju“, a ta ista komunikacija ne može se odvijati „ako vam komunikacijski kanali nisu otvoreni“. Upravo je jedan od tih „kanala“ bio i jezik.⁴⁷ U radu se najprije daje kratak prikaz razloga za pokretanje kulturnih i informacijskih programa Sjedinjenih Američkih Država u Hladnom ratu, zatim se objašnjavaju ciljevi širenja engleskog jezika, dok se u zadnjem dijelu analiziraju ciljevi, metode i načini američkog širenja engleskog jezika u Jugoslaviji.

U očima svojih kolega George Allen bio je „idealni diplomat: obrazovan, praktičan, sofisticiran i mudar“.⁴⁸ Prema mišljenju Waltera Robertsa, upravo je on bio najzaslužnija osoba za postojanje *USIS* (*United States Information Service*) programa u Jugoslaviji koji nije postojao u zemljama Istočne Europe. George Allen našao se „u pravo vrijeme na pravome mjestu“ i s Jugoslavenima se uspio povezati u poprilično osjetljivom trenutku za Jugoslaviju.⁴⁹ Život unutar diplomatske službe gledao je kroz obiteljske oči i smatrao da su svi njezini članovi „zdržena braća“⁵⁰, a dužnost starijih kolega bila je da, na neki način, obrazuju

⁴⁶ Američki filmovi i glazba česta su tema istraživanja američkog utjecaja u Jugoslaviji, a neki od radova koje bih izdvojila jesu: JAKOVINA 2003; JANJETOVIĆ 2011; VUČETIĆ 2012; KONTA 2016. Navedeni radovi sadrže i korisne podatke o engleskom jeziku u hladnoratovskom razdoblju (JAKOVINA 2003; KONTA 2016). Iako je KONTA (2016) u svojoj doktorskoj disertaciji spomenula engleski jezik, odnosno da su ga Sjedinjene Američke Države širile s određenim ciljem i određenom publikom (pa tako i u Jugoslaviji), u navedenim radovima engleski jezik nije bio predmet detaljnije analize.

⁴⁷ National Archives and Records Administration, College Park, MD (SAD) (dalje: NARA), RG 306 United States Information Agency (dalje: RG 306), Entry #P8: ICS Assistant Director for Operations: Records Relating to Advisory Committees and Panels; 1953-1967 (dalje: E #P8), Komentar dr. Marka Mayja, predsjedavajućeg člana *Advisory Committee on Cultural Information*, Stenographic transcript U. S. I. A. Advisory Commission, Advisory Committee on Cultural Information (dalje: Stenographic transcript. Advisory Committee on Cultural Information), November 21, 1957: 27-28, kut. 6.

⁴⁸ Interview with Cole Blasier, Consular/Political Officer, Belgrade (1951-1954). *Yugoslavia. Country Reader*: 44, Foreign Affairs Oral History Collection. Association for Diplomatic Studies and Training (dalje: ADST), Arlington VA.

⁴⁹ Interview with Walter Roberts, Public Affairs Officer, USIS Belgrade (1960-1966). *Yugoslavia. Country Reader*: 134, ADST.

⁵⁰ Cole Blasier koristi se riječima *band of brothers*, a u ovom radu služim se prijevodom koji se koristio za popularnu seriju *Band of Brothers* iz 2001.

mlađe. Iako se privatno malo koristio elementarnim francuskim, poslove je čvrsto odrađivao na engleskom jeziku.⁵¹ Nije se pretjerano zamario ideološkim i akademskim pitanjima, kao ni „jugoslavenskim komunizmom“, za koji je smatrao da nije bitno hoće li „uspjeti ili propasti – mi se samo trebamo nositi s njim.“⁵² Prema mišljenju kolega, bio je iznimno talentiran za posao ambasadora, a bio je i topla osoba koja je posjedovala širok pogled na svijet. Ukratko, bio je „izvršni diplomat koji se nije uklapao u tipičan neinformirani stereotip.“⁵³ Imao je George Allen i malo „vražićka“ u sebi pa se tako „pojaviо na jednoj [proslavi] četvrtog srpnja u bijelom odijelu, kao Tito u nekim prilikama.“⁵⁴

Sredinom pedesetih godina 20. stoljeća George Allen više nije bio američki ambasador u Jugoslaviji, već pomoćnik državnog tajnika za bliskoistočne, sjevernoazijske i afričke poslove. Prilikom saslušanja za dodjelu financijskih sredstava za 1956., izjava Georgea Allena, u gore navedenom svojstvu, zanimljiva je zbog opaske o državi u kojoj je samo nekoliko godina ranije bio ambasador. Tijekom povijesti su, kako je naveo Allen, mnoge sile ulagale u različite programe razmjena. Između ostalih, u novije su se vrijeme na tom polju znatno angažirali Sovjetski Savez i Kina. Potom je došao red na Jugoslaviju. U trenutku raskola između Jugoslavije i SSSR-a, u potonjoj se državi nalazilo oko 400 jugoslavenskih studenata. Ti studenti „nisu spriječili raskid između Tita i Staljina“, no, konstatirao je Allen, „s pomoću znanja ruskog jezika“ ti studenti „i dalje služe kao poveznica između dviju zemalja“.⁵⁵

Mnogi su američki političari i stručnjaci, kao i Allen, shvaćali važnost informacijskih i kulturnih programa⁵⁶, no financije za takve pothvate bile su, u najblažem terminu, skromne. Među američkim narodom ti programi nisu izazivali pretjerano oduševljenje, a mnogi su problem vidjeli ne samo u terminu „propaganda“ koji je sa sobom nosio negativne konotacije već su bili i neprijateljski raspoloženi prema ideji da se demokratsko društvo koristi propagandom. Mnogi su smatrali i da je „kultura preokupacija elita ili su vidjeli malo dokaza za njezin utjecaj u inozemstvu.“⁵⁷ No, uskoro se u priču ušetao Sovjetski Savez koji je nakon Drugog svjetskog rata uživao stanovit ugled u Europi. Bila je to zemlja koja se uspješno suprotstavila nacističkoj Njemačkoj, bila protivnik europskog imperijalizma, a

⁵¹ Interview with Cole Blasier. *Yugoslavia. Country Reader*: 42.

⁵² Isto: 45.

⁵³ Isto: 40.

⁵⁴ Isto: 41.

⁵⁵ „Statement of the Assistant Secretary for Near Eastern, South Asian, and African affairs, Mr. George V. Allen in Support of International Educational Exchange Activities, Fiscal Year 1956“. H. R. 5502. *Hearings*, 1955: 224.

⁵⁶ Vidjeti: HART 2010: 195-196; HIXSON 1998: 1-27.

⁵⁷ HIXSON 1998: XII.

kombinacijom djelovanja lokalnih komunističkih partija i javnom diplomacijom⁵⁸ Sovjetski se Savez prezentirao kao zemlja koju zanima mir, dok su uslijed zbivanja u Koreji Sjedinjene Američke Države prividno bile ratoborna sila. Također, bila je tu i posvećenost Sovjetskog Saveza „međunarodnoj klasnoj solidarnosti i ljudskom napretku“. Dok su Sjedinjene Američke Države bile te koje su vrednovala *status quo*, Sovjetski je Savez čvrsto stajao uz „pokrete za revoluciju i oslobođenje.“⁵⁹ Njihove kulturne kampanje imali su cilj prikazati Sovjetski Savez kao zemlju u kojoj se „vrednuje izražavanje, kultivira izvrsnost i tolerira raznovrsnost“, a u toj su prezentaciji važnu ulogu dobile i manjine.⁶⁰ Prema mišljenju državnog tajnika Johna Fostera Dullesa, „osobna diplomacija“ u tom je periodu bila značajan faktor, a doprinos su dali i sovjetski lideri Hruščov i Bulganjin koji su, u periodu prije Dullesova komentara, utrošili svoje vrijeme „na posjete pregovaranja ili propagande u stranim zemljama“.⁶¹

U „ljubavi i ratu sve je [bilo] dopušteno“ pa je sovjetska propaganda i „napadala“ mnoge elemente „američkog načina života“, između ostalog, američke rasne odnose i kapitalistički sustav.⁶² Amerikanci su propagandu Sovjetskog Saveza opisivali kao mješavinu „straha“ i „nade“. Tom su kombinacijom uvjerali pripadnike „slobodnog svijeta“ da budno stanje u vezi s „obranom protiv agresije i subverzije“ nije potrebno, a bilo kakvo potpirivanje vrše jedino Sjedinjene Američke Države jer one od rata imaju materijalnu korist. Američki je narod podložan takvom razmišljanju jer su „materijalisti koji su nesvjesni kulturnih i duhovnih vrijednosti koje cijene drugi ljudi.“⁶³ Američki su kulturni programi trebali prezentirati Sjedinjene Američke Države i njihovu kulturu tako da se „suzbiju komunistički argumenti da je [a]merički narod nesposoban za svjetsko liderstvo zato što su materijalistički i necivilizirani.“⁶⁴ Američke su kampanje u središte stavile borbu protiv komunizma te američku demokraciju i kapitalistički sustav. Borba protiv komunizma dobila je primat, označavala je izravne napade na sovjetsku ideologiju, ali i obranu od optužbi da u Americi postoji vladajuća

⁵⁸ NYE 2004: 73, 49.

⁵⁹ CULL 2008: 39.

⁶⁰ Isto: 45.

⁶¹ „Statement of Hon. John Foster Dulles, Secretary of State, Accompanied by Loy W. Henderson, Deputy Under Secretary for Administration; Isaac W. Carpenter, Jr., Assistance Secretary-Controller; and Edward C. Crouch, Deputy Assistant Secretary and Budget Officer (Acting), Department of State“. United States. Congress. Senate. Committee on Appropriations 1956: 406. *Departments of State, Justice, the judiciary and related agencies appropriations, 1957 [elektronički izvor]: Hearings before the United States Senate Committee on Appropriations, Eighty-Fourth Congress, second session, on Jan. 12, May 10, 11, 14, 15, 1956: 406.* (dalje *Hearings*, 1956)

⁶² HIXSON 1998: 121, 133.

⁶³ „Extract from House Report (P-13)“. H. R. 5502. *Hearings*, 1955: 874.

⁶⁴ Isto: 875.

klasa i rasizam. Trebalo je opovrgnuti i optužbe da je Amerika agresivna sila te da Sjedinjene Američke Države nemaju kulturu.⁶⁵

Kad je u pitanju bila Europa, Amerikanci su se morali suočiti s činjenicom da su Europljani na američku kulturu gledali poprilično podcejenjivački.⁶⁶ Europljani su bili visokoobrazovani s visokorazvijenom kulturom, brojnim jezicima i tradicijama te je pred Sjedinjenim Američkim Državama bio težak uvjeravajući zadatak.⁶⁷ Toga nije bila pošteđena ni američka „verzija“ engleskog jezika. Na sastanku komisije *Advisory Committee on Cultural Information* iznesena je opaska na jedno izvješće u kojem se napravila distinkcija između govornog „američkog“ i „engleskog jezika“ koji se poučavao. Takva je distinkcija bila neugodna jer ne samo da se radilo o razdvajanju Amerikanaca i Britanaca već je i „ovaj američki jezik često znak za uzbunu“.⁶⁸ Član Komisije naglasio je da jedan američki Fulbrightov stipendist u Grčkoj ima problema s udžbenicima kojima se Grci uporno ne žele koristiti, a razlog je bio taj da su „programirani da smatraju američki engleski inferiornim.“⁶⁹ Takvi i slični stavovi smetali su predsjedniku Eisenhoweru koji je tijekom svojeg mandata pružao veliku potporu kulturnim programima.⁷⁰ Vjerovao je da upravo kultura, odnosno kulturne razmjene, dugoročno gledajući, mogu pomoći ljudima da bolje razumiju jedni druge.⁷¹ Mrzio je način na koji su Europljani opisivali Ameriku, a posebice ga je ljutila činjenica da su Europljani američke uspjehe uvijek opisivali na temelju materijalnih proizvoda, a nikada ne kulturu.⁷² Stoga je cilj nekih od kulturnih programa pokrenutih za vrijeme Eisenhowerove administracije bio strancima prikazati američka „industrijska i kulturna dostignuća“ kako bi se „ispravile krive koncepcije o našoj kulturnoj nezrelosti i industrijskom preokupacijom ratnim dobrima.“ Dok god vlada takav način razmišljanja, strancima će biti „teško prihvatiti našu političku procjenu kao zrelu i opravdanu.“⁷³

⁶⁵ HIXSON 1998: 122.

⁶⁶ BOEHLING 1999: 57; vidjeti i VUČETIĆ 2012: 224-225; PELLIS 1993: 78-79; WAGNLEITNER 2009: 511, 513.

⁶⁷ „The Program in the European Area“. H. R. 5502. *Hearings*, 1955: 931.

⁶⁸ NARA, RG 306 USIA, E #P8, Komentar dr. Alberta Marchwardta, Stenographic transcript, Advisory Committee on Cultural Information, November 21, 1957: 15, kut. 8.

⁶⁹ Isto: 15-16, kut. 8.

⁷⁰ HIXSON 1998: XIII, 21-24, 25-26, 101, 103-104, 108, 124-126, 136-137, 225.

⁷¹ CUMMINGS 2009: 9.

⁷² VON ESCHEN 2004: 4.

⁷³ „General Statement of Acting Director of United States Information Agency. Statement of Abbott Washburn, Acting Directory, United States Information Agency“. *Departments of State and Justice, the Judiciary, and Related Agencies Appropriations for 1958. [elektronički izvor]*: U.S. Information Agency, President's Special International Program: hearings before the United States House Committee on Appropriations, Subcommittee on Departments of State and Justice and the Judiciary and Related Agencies Appropriations, Eighty-Fifth Congress, First Session, on Feb. 26, 27, Mar.4-8, 10, 12, 1957: 584 (dalje *Hearings*, 1957)

No, Sjedinjene su Američke Države ipak imale određene prednosti koje su im mogle pomoći da ostvare svoje ciljeve. Direktor *United States Information Agency* (USIA) naveo ih je četiri. Prvo, ljudi su diljem svijeta s Amerikom povezivali „ljudsko dostojanstvo i slobodu, kvalitete neusporedivo superiorne bilo čemu što naši suparnici mogu ponuditi.“ Zatim, ljudi diljem svijeta žele „slobodu, mir i napredak“, a to je ujedno i želja Amerike na kojoj oni aktivno rade i svijet to razumije. Treće, ti ljudi žele saznati više o Americi. Četvrto, povezano s trećim, bila je njihova želja da nauče engleski jezik. Možda u svijetu ovi interesi ne proizlaze iz „želje da upoznaju i razumiju Ameriku“, no američko podupiranje prezentacija knjiga, razvoja kolegija koji se bave američkim studijima na stranim fakultetima i slični pothvati dovest će do željenog rezultata.⁷⁴ Jezik je bio bitan jer je bio jedan od alata za otvaranje komunikacijskih vrata.⁷⁵

Organizirano poučavanje, odnosno programi poučavanja engleskog jezika u inozemstvu bili su „način upoznavanja [stranih] državljana s američkom misli i izražavanjem, što je služilo kao sredstvo za diseminaciju programskih tema.“⁷⁶ Kako bi se „potkopao“ utjecaj Sovjetskog Saveza i komunizma u određenim državama, američke su agencije razvile informacijske programe za svaku državu posebno, a USIA bi potom te dogovorene programske teme širila preko različitih medija.⁷⁷ Na temelju engleskog bi se jezika uspostavili kontakti s određenim grupama, a i taj je jezik trebao „razbiti“ različite zablude o Americi te u tim državama razviti razumijevanje za Sjedinjene Američke Države.⁷⁸ Odnosno, gore navedenim aktivnostima mi ćemo s vremenom „uvjeriti [sve] više i više ljudi da je Amerika jedna divna, aktivna NACIJA posvećena realizaciji čovjekovih najboljih težnji.“⁷⁹

Tako formulirani općeniti ciljevi otvaraju pitanje: zbog čega su Sjedinjene Američke Države polagale tolike nade u engleski jezik? U dosadašnjoj literaturi koja se bavi odnosom jezika i „meke moći“ (*soft power*) naglašeno je da jezik baš i ne podliježe parametrima definicije koju je predložio Joseph Nye.⁸⁰ Prema njemu, *soft power*, odnosno „meka moć“ jest „sposobnost da dobijete ono što želite atrakcijom umjesto prisile ili plaćanja. Proizlazi iz atraktivnosti kulture države, političkih ideala

⁷⁴ „Image of America“, *Departments of State, Justice, the Judiciary, and Related Agencies Appropriations, 1960* [electronic resource] : hearings before the United States Senate Committee on Appropriations, Eighty-Sixth Congress, first session, on June 8, 1959: 397 (dalje: *Hearings*, 1959).

⁷⁵ NARA, RG 306 USIA, E #P8, Komentar dr. Marka Mayja, Stenographic Transcript. Advisory Committee on Cultural Information, November 21, 1957: 27-28, kut. 6.

⁷⁶ „Explanation of Major Items“. H. R. 5502. *Hearings*: 1041.

⁷⁷ HIXSON 1998: 122.

⁷⁸ *Hearings*, 1957: 450; Stenographic transcript. Advisory Committee on Cultural Information, November 21, 1957: 29, *The Fourteenth Report of the United States Advisory Commission on Information*, March 1959: 22.

⁷⁹ „Director’s Concept of Role and responsibilities of Agency“ *Hearings*, 1959: 396-397. H. R. 7343. *Hearings* 1959: 396-397

⁸⁰ HILL 2016: 365; HERNÁNDEZ 2018: 32.

i politike.⁸¹ Jezik se ne uklapa u ovu shemu, no učenje jezika, prema Davidu Hillu, može „promijeniti određene stavove unutar zajednice prema drugoj nacionalnoj državi.“⁸² Cèsar Villanueva smatra da se potencijal jezika za „meku moć“ nalazi u činjenici da ljudi žele učiti i, u konačnici, uče određeni jezik.⁸³ Upravo je u tom pogledu, prema mišljenju nekih američkih dužnosnika, Amerika imala „asa u rukavu“.⁸⁴ Sovjetski je Savez muku mučio s pronalaženjem publike za učenje ruskog jezika⁸⁵, dok su ljudi sami htjeli učiti engleski jezik.⁸⁶ Ni sastav publike za engleski jezik nije bio ništa manje značajan. Oni su dolazili iz redova političke i društvene elite stranih država, odnosno među njima su se nalazili i oni koji su u budućnosti mogli sjesti na liderske pozicije.⁸⁷ Slično je bilo i u Jugoslaviji. U šestomjesečnom programu učenja engleskog jezika koji je pokrenuo *USIS* Zagreb polaznici su dolazili iz redova medicinar, pravnika, profesora, Vladinih tijela, svijeta medija itd.⁸⁸, a za učenje engleskog jezika bile su zainteresirane i supruge jugoslavenskih političara.⁸⁹

Pri otvaranju „komunikacijskih kanala“ s pomoću engleskog jezika razlika između britanskog i američkog engleskog u poučavanju nije bila toliko bitna koliko je bilo bitno stvoriti „skupinu ljudi koji mogu čitati ili skupinu ljudi koju se može nagovoriti za našu svrhu.“⁹⁰ Zajednički naponi Britanaca i Amerikanaca doveli su do toga da je engleski postao drugi strani jezik u mnogim državama.⁹¹ On je ujedno služio kao uvid u život u Sjedinjenim Američkim Državama jer su ljudi njime zapravo dobivali uvid u američke „demokratske procese“.⁹² U okviru programa učenja engleskog jezika diseminirani su i materijali o Sjedinjenim Američkim Državama koji su stvoreni u samoj Americi, a koji su ispravljali pogrešnu sliku Amerike koju su strani državljani dobivali iz udžbenika stvorenih u njihovoj

⁸¹ NYE 2004: X.

⁸² HERNÁNDEZ 2018: 32.

⁸³ Isto: 33.

⁸⁴ NARA, RG 306 USIA, Entry #P8, Komentar dr. Marka Mayja, Stenographic transcript. Advisory Committee on Cultural Information, November 21, 1957: 69, kut. 6.

⁸⁵ Isto, Komentar Georgea Allena, Stenographic transcript. Advisory Committee on Cultural Information, November 21, 1957: 70, kut. 6.

⁸⁶ Isto, Komentar dr. Marka Mayja, Stenographic transcript. Advisory Committee on Cultural Information, November 21, 1957: 69, kut. 6.

⁸⁷ *The Fourteenth Report of the United States Advisory Commission on Information*, March 1959: 22.

⁸⁸ NARA, RG 306 USIA, Entry UD-WW 343 Yugoslav Country Files (dalje: E UD-WW 343), *USIS* Zagreb to USIA Washington through USIS Belgrade, Subject: USIS Zagreb's Semi-Annual Activity Report, July 25, 1955: 19, kut. 92.

⁸⁹ JAKOVINA 2003: 435.

⁹⁰ NARA, RG 306 USIA, Entry P#8, Komentar Saxa Bradforda, Stenographic Transcript. Advisory Committee on Cultural Information, November 21, 1957: 29, kut. 6.

⁹¹ Isto: 30, kut. 6.

⁹² Isto: 29, kut. 6.

državi. U tom je pothvatu bila predviđena suradnja s ministarstvima obrazovanja i drugim institucijama u tim zemljama, a te je materijale bilo moguće širiti upravo zbog poželjnosti učenja engleskog jezika.⁹³

Jezična pitanja nisu zaobišla niti Sjedinjene Američke Države, iako je diskusija u Kongresu išla u drugom smjeru. Senator Mundt bio je bivši profesor i veliki zagovaratelj američkih programa javne diplomacije. Bio je uvjeren da Sjedinjene Američke Države i njihova vanjska politika mogu imati velike koristi od upotrebe komunikacijskih sredstava.⁹⁴ Zahvaljujući koordiniranim naporima njega i još neko-licine prominentnih američkih stručnjaka i dužnosnika – između ostalih, Dwighta D. Eisenhowera i Georgea Marshalla – 1948. došlo je do usvajanja akta o kulturnim i informacijskim programima, poznatijim pod nazivom *Smith-Mundt Act*.⁹⁵ Prema tom su aktu američki kulturno-informacijski programi trebali „promovirati bolje razumijevanje Sjedinjenih Država u drugim zemljama i povećati obostrano razumijevanje između naroda Sjedinjenih Država i naroda drugih država.“⁹⁶ Taj isti senator Mundt užasavao se pomisli da visokopozicionirani američki diplomati smješteni u stranoj zemlji ne govore jezik te zemlje. Smatrao je da je znanje jezika mnogo značajnija stavka od novca koji su američke diplomatske misije u inozemstvu trebale dobiti za „reprezentacijske“ potrebe. Čak je smatrao da znanje jezika treba biti preduvjet za korisniju upotrebu tog novca. O jezicima je slično razmišljanje imao i državni tajnik Dulles koji se u svojoj karijeri uvjerio u pogodnosti korištenja raznim jezicima, a u njegovu su slučaju to bili francuski i engleski. Osim što je upotreba prevoditelja bila vremenski neisplativa opcija, time se i gubio svaki tračak individualnosti. Bio je entuzijastičan oko *Foreign Service Institute* u sklopu kojeg je jedan dio američkih diplomata trebao učiti jezike zemalja u koje će biti poslani. Imao je isti stav kao i Senator Mundt kada su u pitanju bili novci za „reprezentacijske“ potrebe te, prema njemu, „[n]ema smisla čovjeku dati novac da pozove nekoga na čaj ako, kada on dođe na čaj, ne mogu razgovarati jedan s drugim.“⁹⁷ Tražile su se i financije za program učenja srpsko-hrvatskog jezika u sklopu američke diplomatske misije u Jugoslaviji jer se smatralo da je za zaposlenike znanje jezika „iznimno korisno“, a do trenutka pisanja dopisa imali su troje ili četvero zaposlenika koji su govorili srpsko-hrvatski,

⁹³ „English teaching“. United States. Congress. House. Committee on Appropriations 1957: 451. *Hearings*, 1957: 451.

⁹⁴ HART 2010: 217.

⁹⁵ Isto: 217-218.

⁹⁶ CUMMINGS 2009: 7.

⁹⁷ „Statement of hon. John Foster Dulles, Secretary of State, accompanied by Loy W. Henderson, Deputy Undersecretary for Administration; Isaac W. Carpenter, Jr., Assistant Secretary–Controller; and Edward C. Crouch, Deputy assistant Secretary and budget office (acting), Department of State“. *Hearings*, 1956: 425-426; o *Foreign Service Institute* vidjeti i u: *Departments of State, Justice, the Judiciary, and Related Agencies Appropriations, 1959 [elektronički izvor] : Hearings before the United States Senate Committee on Appropriations, Eighty-Fifth Congress, Second Session, on May 21, 22, 27, 28, 1958: 475 (dalje: Hearings, 1958)*

s planiranim dolaskom još dviju osoba na zamjenu koje su znale jezik.⁹⁸ Da je jezik bio značajna stavka američkih kulturnih programa, govori i činjenica da su do 1959. Sjedinjene Američke Države osnovala oko 165 informacijskih centara, binacionalnih centara i jezičnih instituta, a engleski je učilo 130 000 ljudi.⁹⁹ Atraktivna metoda rada tih centara bili su i seminari za profesore engleskog jezika koji su širili ne samo engleski jezik nego i kulturu i način života Sjedinjenih Američkih Država, a procjena je bila da ovom metodom dopiru do oko milijun ljudi.¹⁰⁰

Centri u kojima se učio engleski jezik ujedno su bili i centri u kojima se izložbama, koncertima i drugim kulturnim aktivnostima radilo na ostvarivanju ciljeva USIA-e.¹⁰¹ Drugim riječima, engleskim jezikom Sjedinjene su Američke Države stvarale publiku zainteresiranu za primanje ostalih američkih materijala „koji će zauzvrat dodatno povećati njihovo razumijevanje i poštovanje“ za Sjedinjene Američke Države.¹⁰² Značajna publika bili su profesori engleskog jezika, a budući da su na njih Amerikanci gledali kao na medije za daljnje širenje engleskog jezika, trebalo im je pomoći u resursima i metodama za poučavanje engleskog jezika.¹⁰³

Sjedinjene su Američke Države u planu za 1954. i 1955. označile poučavanje engleskog jezika u Jugoslaviji kao „visoki prioritet“, a kao razlog navedeno je „poticanje učenja engleskog kao sredstva razvijanja kulturnih i intelektualnih kontakata sa Sjedinjenim Državama i za povećanje podložnosti američkoj propagandi.“¹⁰⁴ Političke su prilike krajem četrdesetih godina 20. stoljeća dovele do suradnje dviju država koje su u prvim poslijeratnim godinama teško pronalazile zajednički jezik.¹⁰⁵ U periodu od 1945. do 1948. Jugoslavija je u vidokrugu imala Istočnu Europu¹⁰⁶, zapadni su utjecaji u zemlji bili nepoželjni,¹⁰⁷ a vlast je razvijala antiameričku klimu i bliske odnose sa Sovjetskim Savezom¹⁰⁸, što je bilo vidljivo i u kulturi koja je trebala služiti kao izraz poštovanja prema Sovjetskom Save-

⁹⁸ NARA, RG 306 USIA, E UD-WW 291, Foreign Service Inspection Report by Edward P. Montgomery, American Consulate General Zagreb, March 3, 1960: 2, kut. 11.

⁹⁹ *The Fourteenth Report of the United States Advisory Commission on Information*, March 1959: 22.

¹⁰⁰ Isto: 22-23.

¹⁰¹ NARA, RG 306, E #P8, Komentar dr. Jamesa Meadera, Stenographic transcript. Advisory Committee on Cultural Information, November 21, 1957: 32-33, kut. 6.

¹⁰² *The Fourteenth Report of the United States Advisory Commission on Information*, March 1959: 22.

¹⁰³ NARA, RG 306 USIA, E #P8, Komentar Saxa Bradforda, Stenographic transcript. Advisory Committee on Cultural Information, November 21, 1957: 29-30, kut. 6.

¹⁰⁴ Isto, E UD-WW 343, Operations Memorandum to Department of State from Belgrade, April 28, 1953, 511.68/4-2853: 6, kut. 36.

¹⁰⁵ O jugoslavensko-američkim odnosima nakon Drugog svjetskog rata više u: JAKOVINA 1998; ISTI 2002b; ISTI 2003; ISTI 2016.

¹⁰⁶ VULETIĆ 2010: 62-63.

¹⁰⁷ DIMIĆ 1988: 222.

¹⁰⁸ JAKOVINA 2003: 82.

zu.¹⁰⁹ Promjene u početku nije donijela ni 1948. jer je kultura bila samo jedan od elemenata kojima je trebalo dokazati odanost Sovjetskom Savezu i dotadašnjem kursu.¹¹⁰ Što se tiče jezika, u tom periodu primat drži ruski jezik¹¹¹, uz nezaobilazne prijevode ruskih udžbenika.¹¹² Pripomogle su tu i aktivnosti Društva za kulturnu suradnju Jugoslavija – SSSR kojim je Partija htjela širiti temelje željene kulture, a to je uključivalo i učenje ruskog.¹¹³ Za materijale je većinom bio zadužen VOKS, Svesavezno udruženje za kulturne veze s inozemstvom.¹¹⁴ Osim toga, ruski se jezik učio u školama, na tečajevima i s pomoću ruskim knjiga ili prijevoda koji su obuhvaćali i do 5/6 knjižničnog fonda,¹¹⁵ a ideologija se širila i prijevodima.¹¹⁶

No, već 1949. dolazi do zaokreta u kulturi.¹¹⁷ Nakon 1948. dolazi do prelaska na učenje engleskog jezika u Jugoslaviji. Naime, ruski jezik uskoro gubi primat u školama¹¹⁸, što je vidljivo već u svibnju 1949. u planovima i programima škola, nestaje favoriziranje jednog jezika, odnosno svi se strani jezici sada jednako tretiraju te se uvodi i učenje stranog jezika po izboru.¹¹⁹ Osim toga, neprilike u političkoj i ekonomskoj sferi, u vidu moguće invazije, suše i gladi, Jugoslaviju su „gurnule“ u suradnju sa Sjedinjenim Američkim Državama.¹²⁰ Zapad je, pak, s druge strane, raskolom između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza dobio nekoliko prednosti. Sovjetski Savez sada nema izlaz na more, pitanje Grčke, Italije i Austrije lakše će se riješiti, Jugoslavija je sada bila živući primjer ostalim istočnoeuropskim zemljama da je život moguć „i bez sovjetskog tutorstva“, a i Zapad je sada mogao računati i na jugoslavensku vojsku.¹²¹ Jugoslavija je, u periodu Hladnog rata, u određenim trenucima, bila značajna za američku politiku¹²², a ključne su stavke američke politike bile „[j]ugoslavensko jedinstvo i stabilnost“ te opstanak Jugoslavije s Titom na čelu uz njezino približavanje Zapadu.¹²³ U planu za Jugoslaviju navedeno je da su Sjedinjene Američke Države planirale da Jugoslavija jednog dana postane

¹⁰⁹ Isto: 94.

¹¹⁰ JANJETOVIĆ 2011: 40-41, 120; DIMIĆ 1988: 184-185; VULETIĆ 2010: 100-101.

¹¹¹ DIMIĆ 1988: 170.

¹¹² Isto: 110, 164.

¹¹³ Isto: 166-167; vidjeti i JANJETOVIĆ 2011: 36-40.

¹¹⁴ DIMIĆ 1988: 168.

¹¹⁵ Isto: 170.

¹¹⁶ Isto: 172.

¹¹⁷ DIMIĆ 1988: 186-187; JANJETOVIĆ 2011: 42; MILORADOVIĆ 2011: 76; VUČETIĆ 2012: 86-87, 228; VULETIĆ 2010: 101.

¹¹⁸ VUČETIĆ 2012: 221.

¹¹⁹ DIMIĆ 1988: 186-187.

¹²⁰ JAKOVINA 2003: 283.

¹²¹ ISTI 2002: 26.

¹²² ISTI 2016: 101.

¹²³ Isto: 104.

„demokratska, nezavisna članica svjetske zajednice“. To bi uključivalo i suradnju s Ujedinjenim narodima te da Jugoslavija bude „voljna da u potpunosti pridonosi uspostavi svjetskog mira i dobrobiti.“ Između ostalih, tu se nalazio i već spomenuti cilj – iskorištavanje primjera Jugoslavije u Istočnom bloku, zatim je trebalo Jugoslavenima objasniti američku politiku te povećati prestiž Sjedinjenih Američkih Država. Trebalo je i „neutralizirati antidemokratsku propagandu i prikazati balansiran prikaz američkog života i vjerodostojne vijesti i interpretaciju međunarodnih događanja“ te „poticati demokratske i nezavisne težnje jugoslavenskog naroda i njihovu želju za slobodama i materijalnim pogodnostima zapadnjačkih oblika Vlade i društva“. Uz to, trebalo je i prikazati „osjećaj prijateljstva i simpatije američkog naroda za jugoslavenski narod.“¹²⁴ Cilj povezivanja Jugoslavije i ponajprije Zapadne Europe bilo je „jačanje zapadne obrane i utjecaja na Titov režim“. Kako bi se ostvario taj cilj, između ostalih aktivnosti, u ožujku 1954. u Beogradu započeli su i programi engleskog jezika. Te su programe vodili gostujući Amerikanci radi „pozitivnog prikazivanja kulture i temperamenta S[A]D-a“.¹²⁵ Jedan od ciljeva takvih i sličnih aktivnosti Sjedinjenih Američkih Država bilo je stvoriti „popularne stavove koji pridonose dugoročnim ciljevima američke politike prema Jugoslaviji.“¹²⁶

Imenovanje Georgea Allena ambasadorom Sjedinjenih Američkih Država u Jugoslaviji može se protumačiti kao simboličan čin s obzirom na njegov status jedne od najbitnijih osoba u informativnom i obrazovnom dijelu Vlade Sjedinjenih Američkih Država. To se imenovanje može i protumačiti kao ocjena da će Sjedinjene Američke Države upravo tim stavkama pokušati utjecati na Jugoslaviju.¹²⁷ No, glavni predstavnik američkog utjecaja na jugoslavenskom tlu¹²⁸, *United States Information Service (USIS)*, u 1953. susretao se s čitavim nizom problema. Osim manjka prostora i osoblja, *USIS* je muku mučio i s prijevodima na srpsko-hrvatski jezik. Do tada engleski jezik još uvijek nije bio u potpunosti raširen u Jugoslaviji i *USIS*-u je bilo potrebno imati materijale koje su Jugoslaveni mogli čitati.¹²⁹ Korištenje ovakvom

¹²⁴ NARA, 1950-54 Central Decimal File (dalje: 1950-54 CDF), RG 59: General Records of the Department of State (dalje: RG 59 DOS), Foreign Service of the United States of America from Belgrade to Department of State, July 3, 1950, 511.68/7-350, Subject: USIE Country Paper-Yugoslavia: 1-3, kut. 2472.

¹²⁵ Isto, RG 59 DOS, Entry A1 1586B, Executive Secretariat. Regional and Country Operations Files 1953-1961, Operations Coordinating Board, Progress Report on NSC 5406/1, U. S. Policy towards Yugoslavia, May 6, 1954: 7, kut. 33.

¹²⁶ Isto, RG 306 USIA, E UD-WW 343, Review of Yugoslavia Semi-Annual Report for Period Ending November 30, 1952: 1, kut. 36.

¹²⁷ JAKOVINA 2003: 300.

¹²⁸ NARA, 1950-54 CDF RG 59 DOS, Foreign Service of the United States of America from Amembassy Belgrade to Department of State, Desp. No. 1005, June 23, 1951, 511.68/6-2351, Subject: USIS Semi-Annual Evaluation Report: Yugoslavia Period Ending May 31, 1951: 3, kut. 2472.

¹²⁹ Isto, RG 306 USIA, E UD-WW 343, Operations Memorandum from Belgrade to Department of State, April 28, 1953: 2, kut. 36.

vrstom diplomacije za prodor Sjedinjenih Američkih Država u Jugoslaviju iziskivalo je posebne napore. Zemlja je bila velika, a teren često nepristupačan; k tome je i velika većina populacije bila nepismena i ruralna, a komunikacijski kanali dostupni u drugim zemljama nisu se mogli koristiti u Jugoslaviji. Situaciju je dodatno pogoršavalo postojanje više jezika, kao i činjenica da su, u određenim dijelovima zemlje, kontakti sa Zapadom bili mali, a negdje čak i nepostojeći.¹³⁰

Američkih je materijala u zemlji bilo malo, dok je „razdoblje ruske kontrole“ u Jugoslaviju donijelo mnoštvo sovjetskih materijala. Opskrbiti Jugoslaviju američkim potrebnim materijalima bila je zadaća *USIS*-a, no postojanje različitih jezika znatno je otežavalo taj posao. Djelomično je rješenje pronađeno u njemačkom jeziku jer je u Jugoslaviji upravo on bio razumljiv velikom dijelu stanovništva pa se manji dio znanstvenih i tehničkih materijala mogao dostaviti na tom jeziku. No, doprijeti do većeg segmenta jugoslavenske populacije značilo je ipak potrebu za prikladnim prijevodima na srpski ili hrvatski jezik.¹³¹

Ipak, bilo je jasno da je u Jugoslaviji „popularnost“ ruskog jezika bila na zalasku, a funkciju prvog jezika polako je preuzimao engleski. Ciljana publika američkih programa engleskog jezika u 1954. u Jugoslaviji bili su profesori, a najatraktivniji su bili oni koji su predavali na glavnim jugoslavenskim sveučilištima, ali i oni koji su radili u Vladinim tijelima u Beogradu. S tim se profesorima, bili onima koji su radili samostalno ili u određenim institucijama, kontakt ostvarivao izravno. Nastojalo im se pomoći kako bi poboljšali poučavanje engleskog jezika, a i davali su im se materijali, u vidu američkih novina i publikacija, za dopunu tekstova. Na temelju tekstova za čitanje publika su bili i studenti.¹³² *USIS* Zagreb čak je izradio „kartoteku“ „card file“ koja je obuhvaćala profesore engleskog jezika na tom području s obavijestima poput popisa materijala koji su im dostavljeni.¹³³ U Jugoslaviji je postojala, ali je bila teško ostvariva, i mogućnost za ostvarivanjem kontakata s mladim ljudima. Pogleda li se starost njezina stanovništva, Jugoslavija je bila relativno mlada država. I to je označeno kao „visoki prioritet“, a najbolji su se rezultati mogli očekivati upravo kroz filmove, glazbu i engleski jezik.¹³⁴

Potvrđan odgovor jugoslavenskih vlasti za 15 američkih knjiga iz tehničkih znanosti za 1959. za *USIS* je bio značajan događaj. Za njih je to bio uspjeh iz naj-

¹³⁰ Isto, E UD-WW 291, Foreign Service Despatch from *USIS* Belgrade to *USIA* Washington, Desp. No. 152, June 18, 1958, Country Plan: 1-2, kut. 8.

¹³¹ Isto, E UD-WW 343, Operations Memorandum from Belgrade to Department of State, April 28, 1953, 1954-1955 *IIA* Prospectus Call, 511. 68/4-2853: 6-7, kut. 36.

¹³² Isto: 6.

¹³³ Isto, RG 306 *USIA*, E UD-WW 343, *USIS* Zagreb to *USIA* Washington, through *USIS* Belgrade, Subject: *USIS* Zagreb's Semi-Annual Activity Report, July 25, 1955: 13, kut. 92.

¹³⁴ Isto, Operations Memorandum to Department of State from Belgrade, April 28, 1953, Subject: 1954-1955 *IIA* Prospectus Call, 511.68/4-2853: 7, kut. 36.

manje dvaju razloga. Prvi, iz tih su knjiga Jugoslaveni mogli dobiti uvid u američki akademski svijet i američku demokraciju. Drugo, te su knjige označavale „zadiranje koje možemo započeti u obrazovnom sistemu – od naročito značajne prirode u komunističkoj zemlji koja se danas brine za indoktrinaciju mlađe generacije koja nema motivaciju vladajuće klase, od kojih su svi izniknuli iz partizanskih redova. Ovo je tek prvi korak, ali je najznačajniji i s vremenom dovest će do daljnjeg prodora.“¹³⁵ Prema *USIS*-u, Jugoslavija se bavila svojim obrazovnim sustavom, a iako *USIS* nije mogao sa sigurnošću utvrditi koliki je bio njihov utjecaj u tome, osobe zadužene za ovo pitanje u Jugoslaviji tražile su *USIS*-ove materijale. Američki su materijali pronašli i put do Hrvatskog sabora i njihove knjižnice, a u tom je pothvatu veliku ulogu odigrao konzul Rabenold 1956.¹³⁶ Da bi se shvatila važnost ovog pothvata za američku stranu, nužno je kratko navesti kako je američka *USIA* tretirala ciljanu publiku u stranim zemljama. Gledajući skupine, lidere se dijelilo na tri skupine: one koji su odluke provodili u djelo, one čiji je utjecaj mogao dosegnuti druge i one u čijim su se rukama nalazila komunikacijska sredstva.¹³⁷ Uzme li se u obzir ta konstatacija, dostava američkih materijala u knjižnicu Sabora bila je značajna upravo zbog osoba koje su se njome koristile, a one su bile krema političkog života tadašnje Hrvatske. U tu je knjižnicu *USIS* uspio dostaviti 400 američkih knjiga i nekoliko časopisa, a oni su obuhvaćali različita područja: pravo, industrija, vanjska politika, obrazovanje, agrikultura, međunarodni odnosi, sindikat... Veliki obožavatelj tih materijala bio je i Vladimir Bakarić koji je čak na jednom druženju zahvalio konzulu Montgomeryju na dostavljenim materijalima, a i „komentirao je učinkovitost kojom su i Agencija i *USIS* Zagreb riješili tu situaciju.“ Ovakvi su pothvati bili iznimno značajni jer „[u] autoritarnoj zemlji poput Jugoslavije gdje su materijali iz Amerike i o njoj bili teško nabavljivi ili dostupni običnim kanalima, prezentacijski program prirodno igra važnu ulogu u donošenju stvarateljima javnog mnijenja američke činjenice i nazore.“¹³⁸

S ciljem razvoja kontakta Jugoslavije i Sjedinjenih Američkih Država te stvaranja „plodnog tla“ za američke poruke¹³⁹, *USIS* je u Jugoslaviji pokrenuo eksperiment u kojem su nudili određene knjige na engleskom i srpsko-hrvatskom jeziku odabranim institucijama kao pomoć pri učenju engleskog jezika. Ova je

¹³⁵ Isto, E UD-WW 291, Foreign Service Despatch from *USIS* Belgrade to *USIA* Washington, Desp. No. 53, January 13, 1960, Country Assessment Report for 1959: 4, kut. 10.

¹³⁶ Isto, Entry UD-WW 395, Yugoslavia-Record Corres. thru IMS (dalje: E UD-WW 395), Field Message from *USIS* Belgrade to *USIA* Washington, Message No. 85, March 1, 1961, ICS: Presentation Program: 4-5, kut. 17.

¹³⁷ KONTA 2016: 55.

¹³⁸ NARA, RG 306 *USIA*, E UD-WW 395, Field Message from *USIS* Belgrade to *USIA* Washington, Message No. 85, March 1, 1961, ICS: Presentation Program: 5, kut. 17.

¹³⁹ Isto, E UD-WW 343, Operations Memorandum to Department of State from Belgrade, April 28, 1953, Subject: 1954-1955 IIA Prospectus Call, 511.68/4-2853: 6, kut. 36.

aktivnost trebala „upoznati učitelje i studente izvan gradova u kojima su smješteni američki centri da jugoslavenska Vlada izdaje iste knjige koje prezentiraju centri.“ Cilj *USIS*-ove akcije distribucije knjiga bio je „pokušati odagnati neke od strahova koji još uvijek tinjaju u državi između ravnatelja i učitelja u školama koje su proameričke, ali gdje postoji tendencija među nekim članovima Vijeća da gledaju sa sumnjom na američku ‘propagandu’.“ Eksperiment je završio uspješno, sa zahtjevom Sveučilišta u Crnoj Gori te profesora engleskog jezika koji je tražio dostavu materijala za sate engleskog jezika.¹⁴⁰

Engleski se jezik u Jugoslaviji koristio i kako bi se „stimulirala kooperacija sa Zapadom“. Taj je cilj *USIS* ostvarivao s pomoću čitavog niza aktivnosti, no *USIS* Zagreb je kao najdjelotvornijeg izdvojio upravo program učenja engleskog jezika. Taj je program bio „ograničen na osobe koje su, zbog njihove profesije, interesantni kontakti za *USIS* službenike, kao i zato što su u položaju da mogu odmah upotrijebiti novo znanje engleskog jezika“. Uglavnom se radilo o osobama koje su dolazile iz redova Vladinih službenika, učitelja, doktora, inženjera, glumaca i novinara.¹⁴¹ Ispravljanje pogrešaka u određenim gledištima odabranih Jugoslavena, kao i upoznavanje s nekim američkim idejama bili su značajni uspjesi napredne konverzijske skupine.¹⁴² *USIS* Zagreb smatrao je, a to se predlagalo i u drugim zemljama, da bi od velike koristi bilo imati profesora engleskog jezika upravo za daljnji rad na satima engleskog jezika. Tu bi se osobu možda moglo dovesti u okviru programa međufakultetske razmjene i, po uzoru na njemačke i talijanske profesore i članove *British Councila*, registrirati kao „lektora“ na jednom od fakulteta. Logika je išla u smjeru da, ako se u Jugoslaviji stvori veća zainteresiranost za engleski jezik, postojala bi i mogućnost da engleski jezik postane drugi jezik u jugoslavenskim srednjim školama. Dugoročno gledano, ovaj bi pothvat doveo do stvaranja „ogromne potencijalne publike za američke knjige i američke ideje.“¹⁴³

„[N]ajuspješniji dugoročni projekt“ u organizaciji *USIS* Zagreba bio je program učenja engleskog jezika koji je trajao šest mjeseci. Natječaj za upis bio je objavljen u njihovu biltenu, a polaznike su odabrali na temelju intervjua. U svakoj se grupi nalazilo 35 studenata, pri čemu su bile 3 grupe onih koji su učili napredni engleski te 4 grupe onih koji su učili početni engleski. Kako je već ranije navedeno, polaznici su dolazili iz redova elita. Pozitivan publicitet pratio je završetak programa te su na završnoj ceremoniji, na kojoj su polaznici dobili certifikate i knjigu na poklon,

¹⁴⁰ Isto, 1950-54 CDF RG 59 DOS, Foreign Service Despatch from Belgrade to the Department of State, Desp. No. 461, December 17, 1952, 511.68/12-1752, Subject: IIA: Semi-Annual Evaluation Report: Yugoslavia Period ending November 30, 1952: 5, kut. 2472.

¹⁴¹ Isto, RG 306 USIA, E UD-WW 343, USIS Zagreb to USIA Washington, through USIS Belgrade, Subject: USIS Zagreb's Semi-Annual Activity Report, July 25, 1955: 5-6, kut. 92.

¹⁴² Isto: 6.

¹⁴³ Isto: 9.

bili prisutni i službenici iz Ministarstva obrazovanja, kao i profesori s Katedre za engleski jezik Sveučilišta u Zagrebu.¹⁴⁴ Ocjena ovog programa bila je sljedeća: „Glavna učinkovitost engleskih tečajeva bila je da učini svjesnim grupu poprilično strateških širitelja javnog mnijenja o resursima *USIS*-a, prijateljskih odnosa između učitelja i studenata koji su tipično američki, a ne europski, strpljenja i altruizma učitelja te praktičnih aplikacija ostvarenih u učenju jezika kada su dopunjeni sa svim uređajima i priborom koji se mogu upotrijebiti.“¹⁴⁵ Već 1957/1958. na tečaj engleskog jezika u Zagrebu upisano je 750 osoba, a mjesta ni kadra nije bilo za oko 1500 zainteresiranih.¹⁴⁶

Metode rada američke, ali i britanske diplomatske misije u Jugoslaviji nisu se pretjerano sviđale jugoslavenskoj strani. Primjerice, s pomoću materijala koji su poslani jednoj gimnaziji Jugoslaveni su se upoznivali sa životom u Americi, a neke od tema bile su „ugovor o zajmu, demokratska tradicija u Americi, američka vlada, Amerika i izazov Azije, politika SAD u Koreji, uvod u filozofiju“¹⁴⁷ i sl. Uglavnom se radi o propagandnim publikacijama.¹⁴⁸ Amerikanci su tražili popise knjiga koje su bile potrebne Jugoslaviji od službenih jugoslavenskih organa, a čak su i izravno slali materijale nekim institucijama. Tako su gimnaziji u Novoj Gradiški besplatno poslali jedan časopis i 34 knjige na engleskom, francuskom i njemačkom jeziku, a ostavili su i otvorenu mogućnost posudbe još knjiga. Problem je bio taj što je u nekim knjigama – primjerice, u jednoj njemačkoj knjizi – Jugoslavija prikazana poprilično nepovoljno.¹⁴⁹ Amerikanci su čak bili nudili papire tiskari koja je bila voljna tiskati prijevode djela američke književnosti, a izdavali su i biltene.¹⁵⁰ Problematično je bilo to što „napadajući ruski imperijalizam, napadaju i socijalizam i komunizam uopšte, pa aludiraju indirektno i naš socijalistički poredak.“¹⁵¹

Od stranih diplomatskih predstavništva u Jugoslaviji najaktivniji su upravo bili Amerikanci i Britanci, a osim različitog viđenja o načinu održavanja kulturnih veza, ono što je smetalo jugoslavenskoj strani bilo je to da „koriste objektivne

¹⁴⁴ Isto: 19.

¹⁴⁵ Isto: 19-20.

¹⁴⁶ *The Fourteenth Report of the United States Advisory Commission on Information*, March 1959, 23.

¹⁴⁷ U originalnom se dokumentu nalaze prekriveni određeni dijelovi teksta „u uvodu u filozofiju“, što je ovdje ispravljeno.

¹⁴⁸ Arhiv Jugoslavije (dalje: AJ), Komisija za kulturne veze sa inostranstvom (dalje: 559), fasc. 14, jedinica opisa 31, Kulturno-prosvetna saradnja sa inostranstvom 1946-1953 (dalje: AJ 559-14-31), S1-v.S2, Informacija, Kratki osvrt na opštu propagandnu delatnost inostranih ustanova i organa diplomatskih predstavništva u FNRJ: 13, kut. 14.

¹⁴⁹ Isto: 12.

¹⁵⁰ Isto: 1.

¹⁵¹ Isto: 2.

teškoće naših naučnih i kulturnih ustanova zbog nedostatka deviza potrebnih za nabavku stručne literature iz inostranstva. I drugo, koriste našu nedovoljnu aktivnost na organizovanju učenja stranih jezika, a posebno na poboljšanju kadra i povećanja broja lektora na katedrama stranih jezika, kao i nedovoljnu brigu o stručnom usavršavanju profesora stranih jezika.“ Ta su predstavništva zaobilazila službene kanale i izravno se obraćale institucijama „da bi time izbegli potreban uvid i kontrolu viših državnih prosvetnih organa.“¹⁵² Dio je krivnje ležao i na jugoslavenskim institucijama. Osim što je generalno komunikacija između jugoslavenskih službenih tijela bila nezadovoljavajuća,¹⁵³ problematični su bili i filozofski fakulteti te njihove katedre za strane jezike koje su se neprestano obraćale tim predstavništvima kako bi dobile materijale, organizirale tečajeve i slično.¹⁵⁴ Jugoslavenska je strana poučavanje engleskog jezika ocijenila kao ništa drugo no propagandu usmjerenu protiv Jugoslavije.¹⁵⁵ U nadolazećim godinama došlo je do brojnih restrikcija koje su pogađale i engleski jezik,¹⁵⁶ a 1952. je Therezi Mravitz, kulturnom atašeu američke diplomatske misije, jugoslavenska strana zabranila sudjelovanje na seminaru za engleski jezik u Novom Vinodolskom.¹⁵⁷

Ni stav prema tečajevima engleskog jezika za profesore iz unutrašnjosti zemlje u organizaciji stranih diplomatskih predstavništva nije bio ništa drugačiji. Primjerice, na organizaciju tečajeva engleskog jezika *British Councila* odgovorili su jugoslavenskom organizacijom seminara engleskog i francuskog jezika za iste profesore, a za glavna predavanja bili su zaduženi jugoslavenski predavači.¹⁵⁸ To se, prema jugoslavenskog verziji priče, nije svidjelo britanskoj strani koja je odbila sudjelovati u tim seminarima. Prema jugoslavenskoj procjeni, „[o]držani seminari pokazali su dobre rezultate i u stručnom i u političkom pogledu, i trebalo bi ih i dalje održavati, da se profesori ne bi obraćali na Britanski savet.“¹⁵⁹ O tečajevima engleskog jezika izjasnio se i Savet za nauku i kulturu Vlade FNRJ na svojoj V. sjednici, a prema toj su odluci tečajeve engleskog jezika u unutrašnjosti organizirali Jugoslaveni; ako su Britanci htjeli organizirati tečajeve, morali su se konzultirati s odgovarajućim organima, savetima za prosvetu, nauku i kulturnu narodnih republika.¹⁶⁰ No, unatoč

¹⁵² Isto: 17.

¹⁵³ Isto: 18.

¹⁵⁴ Isto: 17-18.

¹⁵⁵ KONTA 2016: 74-75.

¹⁵⁶ Isto: 77-78.

¹⁵⁷ Isto: 82.

¹⁵⁸ AJ 559-14-31, S1-v.S2, Informacija, Kratki osvrt na opštu propagandnu delatnost inostranih ustanova i organa diplomatskih predstavništva u FNRJ: 8-9, kut. 14.

¹⁵⁹ U izvornom se dokumentu nalazi pogreška u pisanju: „Britanski savet“ napisan je kao „Britabski savet“ koja je u gore navedenom citatu ispravljena.

¹⁶⁰ AJ 559-14-31, S1-v.S2, Informacija, Kratki osvrt na opštu propagandnu delatnost inostranih ustanova i organa diplomatskih predstavništva u FNRJ: 9-10, kut. 14.

tim proklamacijama, strana su tijela i dalje nesmetano organizirala tečajeve.¹⁶¹ Jugoslavenska je strana zaključila da bi nekako trebalo smanjiti visoke cijene stručne literature na stranom jeziku te pokušati osnovati knjižnice u Zagrebu, Ljubljani i Beogradu koje bi sadržavale literaturu na stranom jeziku. Trebalo je i regulirati kontakte koje su jugoslavenske kulturne institucije ostvarivale sa stranim diplomatskim predstavništvima te ih upozoriti da takvi kontakti trebaju ići preko službenih organa. Osim što je bila potrebna bolja suradnja između službenih jugoslavenskih organa i praćenja aktivnosti diplomatskih predstavništva u Jugoslaviji,¹⁶² bilo je potrebno i „[o]zbiljnije prići organizovanju učenja stranih jezika sa naše strane; posebno, intenzivnije razviti razne oblike stručnog usavršavanja nastavnog osoblja za strane jezike; i najzad, proučiti stanje na katedrama stranih jezika filozofskih fakulteta u cilju poboljšanja nastave, naročito povećanjem broja lektora.“¹⁶³

Ova reakcija jugoslavenske strane na engleski jezik ranih pedesetih godina djelomično podsjeća na stav Sovjetskog Saveza u vezi s nekim američkim kulturnim proizvodima. Uzmimo kao primjer glazbu, konkretnije, *jazz*.¹⁶⁴ Istraživanje američke muzikologinje Danielle Fosler-Lussier pokazalo je da je *jazz* u Sovjetskom Savezu imao manje problema zbog njega samog, a više zbog činjenice da ga sviraju Amerikanci u Sovjetskog Savezu. Bilo je to povezano s cijelim američkim paketom prezentacije *jazza*, odnosno činjenice da su ga Amerikanci tretirali i predstavljali kao političko oruđe.¹⁶⁵ Gore navedeno izvješće jugoslavenske strane nudi sličnu interpretaciju kada je u pitanju bio engleski jezik. U tom je izvješću naglašeno da, osim što su Britanci širili svoju mrežu aktivnosti i u unutrašnjost Jugoslavije, potonju su posjetili i visokopozicionirani britanski stručnjaci iz „Britanskog saveta“ upravo s razlogom da vide kako to tijelo izvodi nastavu engleskog jezika. Tečajevi engleskog jezika bili su „sredstvo preko kojeg se vrši propaganda engleskog načina života“.¹⁶⁶

Na sastanku o održavanju seminara engleskog i francuskog jezika u Novom Vinodolskom 1952., u čijem su radu sudjelovali i strani stručnjaci¹⁶⁷, zaključeno je da treba „[u] izboru predavačkog kadra osloniti se prvenstveno na sopstvene

¹⁶¹ Isto: 10.

¹⁶² Isto: 20.

¹⁶³ Isto: 19.

¹⁶⁴ JANJETOVIĆ (2011: 35, 116) također navodi da su Jugoslavija i Sovjetski Savez slično reagirali kada je u pitanju bio *jazz*.

¹⁶⁵ FOSLER-LUSSIER 2015: 188.

¹⁶⁶ AJ 559-14-31, S1-v.S2, Informacija, Kratki osvrt na opštu propagandnu delatnost inostranih ustanova i organa diplomatskih predstavništva u FNRJ: 6-7, kut. 14.

¹⁶⁷ AJ 559, fasc. 166, jedinica opisa: 344, Seminar engleskog i francuskog jezika, Novi Vinodolski 1951-1953 (dalje: AJ 559-166-344), Josip Torbarina, „Izvještaj o radu Kursa engleskog jezika u Novom Vinodolskom od 10. VII. do 10. VIII. 1952“: 1-2.

snage.“ Za sudjelovanje na ovim seminarima prednost su imali „profesori i nastavnici srednjih škola iz unutrašnjosti, koji nemaju mogućnosti da se usavršavaju i oni koji nisu imali prilike da se usavršavaju u inostranstvu.“ Diploma stranog jezika ili predavanje stranog jezika prethodne akademske godine bili su kriteriji po kojima su se birali polaznici. Jezično znanje nije bilo preduvjet za pohađanje ovih seminara. Ključnom osobom za seminar engleskog jezika imenovan je Josip Torbarina, profesor na Filozofskom fakultetu u Zagrebu¹⁶⁸ koji je s američkim atašecom za kulturu, Milošem Ptakom, održavao dobre odnose.¹⁶⁹

Ne samo da su Amerikanci za seminar u Novom Vinodolskom 1951. pružili tehničku podršku (gramofon, projektor) i filmove već su i darovali knjige za polaznike seminara, a nudili su i mogućnost gostovanja američkog profesora za američku književnost kao predavača na seminaru sljedeće kalendarske godine.¹⁷⁰ Jedan od prijedloga u izvješću Josipa Torbarine o održanom seminaru engleskog jezika 1952. bio je vezan za dokumentarne filmove s obzirom na to da brojni filmovi nisu zadovoljavali potrebe seminara.¹⁷¹ Bolji dokumentarni filmovi koji bi slijedili predavanja o kulturnom i javnom životu Amerike i Britanije bili su potrebni. Tu je za pomoć trebalo kontaktirati s Amerikancima i Britancima.¹⁷² Dobri su kontakti doveli i do organizacije predavanja američkih profesora na fakultetima u Zagrebu, Sarajevu i Beogradu. Jugoslavenska je strana, pak, molila da je se ubuduće obavijesti o takvim predavanjima.¹⁷³ U skladu s ciljem „poticanja jugoslavenskog poštovanja za Sjedinjene Države, njihovu kulturu, vanjsku politiku i sposobnosti da zadovolji potrebe svjetskog liderstva“, američki su kulturni atašei održali pozvana predavanja na seminarima engleskog jezika u Novom Vinodolskom tijekom srpnja i kolovoza 1953. *USIS*-ova ocjena ovog pothvata bila je ta da su predavanja ostavila velik dojam na prisutne.¹⁷⁴

¹⁶⁸ Isto, Vladeta Žunić, „Zabeleška sa sastanka održanog 4 januara 1952 godine u 10 časova u Savetu za nauku i kulturu Vlade FNRJ“: 1-2.

¹⁶⁹ AJ 559, fasc. 16, jedinica opisa: 34, Zabeleške „za druga Frola“ 1948, 1953-1956 (dalje: AJ 559-16-34), Krista Djordjević, „Beleška Poseta g. Ptak-a kulturnog atašea Američke Ambasade sa radom u Američkoj čitaonici i njegov pomoćnik g-dja Spofford, 23-IV-1954“.

¹⁷⁰ AJ 559, fasc. 15, jedinica opisa: 32, Kulturno-prosvetna saradnja sa inostranstvom 1951-1953 (dalje: AJ 559-15-32), K. Djordjević, „Zabeleška poseta G-ce Glasford, pretstavnik američke ambasade na dan 17. sept. 1951“.

¹⁷¹ AJ 559-166-344, Josip Torbarina, „Izveštaj o radu Kursa engleskog jezika u Novom Vinodolskom od 10. VII. do 10. VIII. 1952“, 24. XI. 1952.: 2.

¹⁷² Isto: 4.

¹⁷³ AJ 559-16-34, Krista Djordjević, „Beleška Poseta g. Ptak-a kulturnog atašea Američke Ambasade sa radom u Američkoj čitaonici i njegov pomoćnik g-dja Spofford, 23-IV-1954“.

¹⁷⁴ NARA, RG 306 USIA, E UD-WW 343, Foreign Service Despatch from USIS Belgrade to USIA Washington, Tousey 34, April 19, 1954, Semi-Annual USIS Report for July 1-December 31, 1953: 7, kut. 91.

I gostujući predavači bili su značajna metoda jer su njihova predavanja mogla polučiti znatne uspjehe bez obzira na temu koju su obuhvaćali. Za *USIS* upravo je tu bio temelj „razvoja našeg vlastitog sredstva komunikacije, par excellence.“¹⁷⁵ No, s ovom je metodom ipak bilo određenih problema – između ostalog, i zbog manjka prostora u kojima su se ta predavanja trebala održavati. Dok je *USIS* u Zagrebu imao mjesta kako bi ugostio te predavače, prostora za ovu vrstu aktivnosti nisu imali Beograd i Novi Sad.¹⁷⁶ Beograd je stajao najlošije kada je u pitanju bio prostorni kapacitet za poučavanje engleskog jezika.¹⁷⁷ Iako su više instancije smatrale da je program učenja engleskog jezika važan zbog „doprinosa koji čini sveukupnim ciljevima Sjedinjenih Američkih Država u Jugoslaviji“, pokazalo se i da *USIS* Beograd nije dijelio taj isti entuzijazam. Razmišljanje i trud njihova atašea za javne poslove čak je išao u smjeru ograničavanja i smanjivanja tih programa.¹⁷⁸ Također, programi učenja engleskog jezika nisu uvijek donosili poželjne ishode. U 1957. godini u kojoj je *USIS* bio pod velikim nadzorom jugoslavenskih organa, *USIS* Beograd je nadređenima u Washingtonu pisao kako je u Trstu jednom američkom veterinaru pristupio Jugoslaven koji je imao iskaznicu američke čitaonice. U *USIS*-u je to izazvalo sumnju da se čitaonica koristi kako bi se naučio engleski jezik te potom napustila zemlja.¹⁷⁹ *USIS* je ostvario i mnoge kontakte s predstavnicima jugoslavenske filmske industrije, a mnogi su glumci krenuli na tečajeve engleskog jezika „misleći, bez sumnje, da mi imamo neki ‘čudotvoran’ tečaj u kojem će se engleski jezik uliti u njihove glave i time im omogućiti prominentne uloge u mnogim nadolazećim jugoslavensko-američkim filmskim koprodukcijama.“¹⁸⁰

Što se tiče interesa za američku književnost, on nije postojao prilikom otvorenja *USIS*-a u Zagrebu. Na katedrama za engleski jezik vladala je orijentiranost na Britaniju s obzirom na to da je velik dio profesora bio obrazovan upravo u toj državi. Nedostajalo je američkih materijala, u prvom redu knjiga i časopisa, a s američkom

¹⁷⁵ Isto, E UD-WW 291, Foreign Service Despatch from *USIS* Belgrade to *USIA* Washington, Desp. No. 53, January 13, 1960, Subject: Country Assessment Report for 1959: 3, kut. 10.

¹⁷⁶ Isto, E UD-WW 343, Operations Memorandum from Belgrade to Department of State, April 28, 1953, Subject: 1954-1955 IIA Prospectus Call, 511.68/4-2853: 2, kut. 36.

¹⁷⁷ Isto, *USIS* Belgrade, *USIA* Tosi 144, June 12, 1956, Country Plan for Yugoslavia: 12, kut. 93.

¹⁷⁸ Isto, E UD-WW 291, Foreign Service Inspection Report, American Consulate General Zagreb by Edward P. Montgomery, March 3, 1960, Statements to facilitate Inspection, February 10, 1960: 3, kut. 11.

¹⁷⁹ Isto, RG 306 *USIA*, Information Center Service/Cultural Operations Division, Entry #P40: European Libraries and Centers Branch: Country Files, 1949-1965, Foreign Service Despatch from Amconsulate Zagreb, Desp. No. 28, September 6, 1957, Subject: Political Notes. August 24 through September 6, 1957: 2-3, kut. 32.

¹⁸⁰ Isto, E UD-WW 343, *USIS* Zagreb to *USIA* Washington, through *USIS* Belgrade, Subject: *USIS* Zagreb's Semi-Annual Activity Report, July 25, 1955: 17, kut. 92.

su se literaturom studenti mogli upoznati samo na temelju nekolicine autora čija su djela bila obvezna literatura prema nastavnom planu. Zahvaljujući *USIS*-ovim naporima, posebice na osnovi prezentacijskog programa, na tim je katedrama došlo do povećanog interesa za američku književnost i američke materijale. Cirkulacija američkih materijala dovela je i do zainteresiranosti za američku poeziju i kratke priče, a i Zagrebačko je sveučilište tada ponudilo dva semestra američke literature. Uz to, na nekim su se kolegijima koristili američki materijali. Odsjeku za anglistiku u Zadru prezentacijski je program donio znatnu količinu knjiga, kao i pretplatu na 9 časopisa. Također, američki su materijali pronašli svoje mjesto i u glavnoj knjižnici Vrhovnog suda u Ljubljani koji je zahtjev za stručnom literaturom podnio u ožujku 1957. *USIS* nije mogao dati konačnu ocjenu tog pothvata, odnosno „nemoguće je reći koji je utjecaj ovaj materijal izvršio na novo zakonodavstvo u Sloveniji, ali se utjecajna skupina ljudi koristi materijalom.“¹⁸¹ Prema *USIS*-ovoj procjeni, razvoj američkih studija pedesetih godina 20. stoljeća u Jugoslaviji nije bio izgledna mogućnost, no postojala je nada da bi se to moglo ostvariti u Novom Sadu kada njihovo Sveučilište postane autonomno i odvoji se od beogradskog. *USIS* je smatrao da bi se moglo dovesti američkog predavača za engleske seminare, a taj bi pothvat mogao dovesti do razvoja američkih studija.¹⁸²

Engleski jezik svoje je mjesto pronašao i na jugoslavenskom radiju. Sjedinjene su Američke Države stvarale programe koje su potom slale diplomatskim misijama u inozemstvo, a koje su ih diseminirale lokalnim radiostanicama. Ti su programi i emisije bili raznovrsnog sadržaja, od drama do komentara, ali s određenom dozom politike (antikomunizam). Primjerice, na tjednoj bazi oko 26% sadržaja obuhvaćalo je političke teme, informativno-obrazovne oko 17%, društveno-kulturne 15%, dokumentarci i drama 12%, dok je glazba obuhvaćala 30%.¹⁸³ Diplomatske su misije u inozemstvu davale odobrenje prije nego što se bilo koja emisija producirala, a i tražile su se određene emisije.¹⁸⁴ Između ostalih pogodnosti, te su emisije završavale na lokalnim radiostanicama i često se nisu povezivale sa Sjedinjenim Američkim Državama te ih je strana publika percipirala kao i bilo koju drugu lokalnu emisiju, odnosno nije ih doživljavala kao propagandu.¹⁸⁵

Bolji politički odnosi između Jugoslavije i Sjedinjenih Američkih Država doveli su do toga da je Radio Beograd počeo s prijenosom lekcija engleskog

¹⁸¹ Isto, E UD-WW 395, Field Message from USIS Belgrade to USIA Washington, Message No. 85, March 1, 1961, ICS: Presentation Program: 3-4, kut. 17.

¹⁸² Isto, E UD-WW 291, Inspection Report USIS Yugoslavia, November 20, 1959: 29-30, kut. 11.

¹⁸³ *Overseas Information Programs of the U.S. [electronicki izvor] : Hearings before the United States Senate Committee on Foreign Relations, Subcommittee Under S. Res. 74 on Overseas Information Programs of the U.S., Eighty-Second Congress, Second Session, on Nov. 20, 21, 1952: 1218* (dalje *Hearings*, 1952)

¹⁸⁴ Isto: 1218-1219.

¹⁸⁵ Isto: 1219.

jezika na srpsko-hrvatskom jeziku, a one su se kasnije i tiskale u njihovu magazin.¹⁸⁶ Radio Beograd čak je i tražio *USIS* materijale za engleski jezik kako bi obrazovao dio svojih zaposlenika. Taj je radio prenosio oko sat i trideset minuta lekcija engleskog jezika koje je izradio *Glas Amerike*, a i financirao je prijenos tih lekcija na gramofonske ploče za daljnje širenje.¹⁸⁷ Američki je stav bio taj da treba nastaviti s davanjem materijala Radio Beogradu jer se smatralo da, ako se iz nekog razloga ta aktivnost prekine, bilo je malo vjerojatno da bi se prijenos tih lekcija nastavio.¹⁸⁸

Kako bi se „stimulirao interes za američke knjige i učenje engleskog, kao i naglasilo kulturne uspjehe Sjedinjenih Američkih Država,“ priređena je izložba „Najbolje knjige 1951. – 1952.“ Ta je izložba trebala biti izložena u Beogradu u rujnu 1953. i listopadu iste godine u Zagrebu, a ostvarena je u suradnji s američkim izdavačima i jugoslavenskim uvoznici knjiga. *USIS* je planirao kupiti određene knjige kako bi ih se distribuiralo u Jugoslaviji. Time se nastojao iskoristiti sav publicitet iz ovog projekta.¹⁸⁹

Za američku je diplomatsku misiju engleski jezik bio značajan iz još jednog razloga. Zajednički pothvat ponajprije Amerikanaca i Britanaca bio je *Joint Translation Service*.¹⁹⁰ Prema riječima sudionika, *Joint Translation Service* označavao je prevođenje, odnosno uređivanje već napravljenih prijevoda lokalnih zaposlenika čije je znanje engleskog jezika bilo manjkavo.¹⁹¹ Ti su prevedeni tekstovi šezdesetih godina 20. stoljeća služili kao sredstvo informiranja ambasade, a „[j]edan od razloga zbog kojih je ovaj posao bio bitan bio je nedostatak diplomatskog kontakta s lokalnom jugoslavenskom zajednicom. Jugoslavenska policija bila je odlučna smanjiti takve kontakte i bili su uspješni u tom pogledu. Obični Jugoslaveni bili su prestrašeni za održavanje bilo čega poput odnosa koje ste mogli pronaći u drugoj, nepolicijskoj državi. Tako je *Survey of the Yugoslav Press*, koji je producirao ovaj *Joint Translation Service*, opskrbio značajan dio obavijesti dostupnih ambasadi.“¹⁹² Posao osoba koje su radile na ovom projektu bio

¹⁸⁶ Isto.

¹⁸⁷ NARA, 1950-54 CDF RG 59 DOS, Foreign Service Despatch from Belgrade to Department of State, Desp. No. 461, December 17, 1952, 511-68/12-1752: 4-5, kut. 2472.

¹⁸⁸ Isto, RG 306 USIA, E UD-WW 343, Operations Memorandum from Belgrade to Department of State, April 28, 1953, Subject: 1954-1955 IIA Prospectus Call, 511.68/4-2853: 5, kut. 36.

¹⁸⁹ Isto: 7-8.

¹⁹⁰ Interview with Thomas P. H. Dunlop, Political/Consular Affairs Belgrade (1963-1965). *Yugoslavia: Country Reader*: 214; Interview with William J. Dyess, Consular Office Belgrade (1961-1963). *Yugoslavia: Country Reader*: 140, ADST.

¹⁹¹ Interview with William J. Dyess, Consular Office Belgrade (1961-1963). *Yugoslavia: Country Reader*: 140, ADST.

¹⁹² Interview with Thomas P. H. Dunlop, Political/Consular Affairs Belgrade (1963-1965). *Yugoslavia: Country Reader*: 215, ADST.

je prevoditi tekstove koje je izabrao njihov nadređeni koji je bio Jugoslaven i koji je prelistavanjem novina izabrao najvažnije tekstove koje bi se prevodilo, a završilo se s time nakon što su odobrenje dali njihovi britanski i američki nadležnici. Nakon što bi potonji pregledali prevedene tekstove, oni bi se zatim reproducirali i takvi bi cirkulirali među ambasadam. Uglavnom se radilo o prijevodima tekstova za koje se smatralo da imaju prioritet. Duži bi se tekstovi prevodili nakon prijevoda prioriternih te su također cirkulirali među ambasadam.¹⁹³

Thomas Dunlop, politički/konzularni ataše u Beogradu ranih šezdesetih godina, radio je upravo na tim prijevodima u vrijeme američkog ambasadora Georgea Kennana kojeg je opisao ovim riječima: „...on je predivan pisac kojemu je jako stalo do engleskog jezika.“¹⁹⁴ Ljubav Kennana i engleskog jezika bila je poznata i drugima,¹⁹⁵ a Dunlop je smatrao kako je „[j]edan od najzabavnijih aspekata, barem u to vrijeme, iako to nije uvijek bio zabavan faktor u našim životima, bio taj da je George Kennan bio američki ambasador u Jugoslaviji.“ Vrijeme je „pritisakalo“ sve one koje su radili na ovim prijevodima, a završne inačice nisu uvijek oduševljavale Kennana. Na njima su većinom radili oni kojima engleski jezik nije bio materinski, a zatim su ih prepravljali britanski i/ili američki nadređeni, „gledajući zamagljenih očiju u ovaj materijal uz prigušeno svjetlo ranog jutra. Činili smo mnoge pogreške, što je George Kennan smatrao strahovito bolnim.“ Kennanovo je strpljenje trajalo desetak dana, nakon čega više nije mogao obuzdati svoj bijes te bi slao komentare poput ovih: „Moramo li RADITI ovu pogrešku osam puta?“¹⁹⁶

Takvu ljubav prema jeziku obznanila je još jedna omiljena ličnost koja je dolazila iz svijeta fikcije, odnosno iz svijeta američke popularne kulture. U jednoj epizodi popularne serije *Star Trek: The Next Generation*, android Data prisutnima objašnjava kako funkcionira jedno društvo na novom planetu. Izlaže da se organiziranost i funkcioniranje tog društva temelje na određenim principima. Potom daje primjer koristeći se riječima iz „opskurnog jezika poznatog kao francuski.“ Njegov kapetan, omiljeni Jean-Luc Picard, prekida njegovo izlaganje gotovo obrambenim stavom i riječima: „Gospodine Data, francuski je jezik stoljećima na Zemlji predstavljao civilizaciju.“¹⁹⁷ Ponosni Francuz Jean-Luc Picard nije bio u krivu kada je stao u obranu francuskog jezika kao jezika „civilizacije“. No, era o kojoj je govorio Jean-Luc za Francusku, ali i Englesku, završava krajem Prvog svjetskog rata, a mjesto vođe „civilizacije“ tada preuzimaju Sjedinjene Američke

¹⁹³ Isto: 215.

¹⁹⁴ Isto.

¹⁹⁵ Interview with William J. Dyess, Consular Officer Belgrade (1961-1963). *Yugoslavia: Country Reader*: 140, ADST.

¹⁹⁶ Interview with Thomas P. H. Dunlop, Political/Consular Affairs Belgrade (1963-1965). *Yugoslavia: Country Reader*: 215, ADST.

¹⁹⁷ „Code of Honor“. *Star Trek: The Next Generation*, Season 1: Episode 3.

Države.¹⁹⁸ Ovaj se rad bavio upravo načinom na koji su Sjedinjene Američke Države, uz ostale kulturne proizvode, širile engleski jezik u sklopu svoje kulturne diplomacije u Jugoslaviji u razdoblju od 1951. do 1961. Rad je pokazao da je i engleski jezik bio značajan element američke kulturne diplomacije u Jugoslaviji, a širilo ga se s pomoću različitih programa za učenje engleskog jezika, radijskih lekcija i pomno odabranih materijala za učenje tog jezika, gostujućih predavača, ali i pokušaja razvoja interesa za američku književnost i studije. Osim što bi bilo poželjno proširiti godine istraživanja, detaljnije bi trebalo razraditi i jugoslavensku stranu priče. Također, navedeni prevodilački pothvat, kao i konzultirani američki dokumenti govore u prilog suradnji Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država kada je u pitanju bilo širenje engleskog jezika. Bilo bi značajno istražiti razloge i ciljeve te suradnje i načine na koje se ona odvijala.

Ovaj je rad pisan i s namjerom da se potaknu uključivanja jezika u analize kulturne i javne diplomacije. U literaturi o američkoj kulturnoj i javnoj diplomaciji u Hladnom ratu, engleski se jezik rijetko analizira, iako je „[j]ezik kanal za prijenos informacija, način stjecanja povjerenja i vitalan instrument poslovne i kulturne komunikacije“.¹⁹⁹ Rješenja možda leže u ambasadorima poput Kennana koji je, osim gore navedene ljubavi prema materinskom jeziku, dijelio jednaku simpatiju i prema kulturnim programima²⁰⁰ i/ili popularnosti fiktivnih likova poput Jean-Luca Picarda koji će, onako usput, u simpatičnom „obračunu“ s članom svoje posade, široj javnosti ukazati na značenje ove tematike. Rješenje možda leži u jednostavnoj formuli da prestanemo zanemarivati jezik kada istražujemo, govorimo i pišemo o kulturnoj diplomaciji.

¹⁹⁸ DE GRAZIA 2005: 21.

¹⁹⁹ ZONNOVA 2013: 227.

²⁰⁰ RICHMOND 2004: 123.

Bibliografija

Arhivski izvori

Arhiv Jugoslavije, Srbija

559, Savezna komisija za kulturne veze s inostranstvom.

National Archives and Records Administration, College Park, MD.

RG 59 GENERAL RECORDS OF THE DEPARTMENT OF STATE, 1950-1954 Decimal Files

RG 59 General Records of the Department of State, Executive Secretariat, Entry A1 1586B

RG 306, United States Information Agency, Entry #P8.

RG 306, United States Information Agency, Entries UD-WW 291; UD-WW 343; UD-WW 395.

Intervjui

BLASIER, Cole, Walter ROBERTS, William J. DYESS, Thomas P. H. DUNLOP, *Yugoslavia. Country Reader*. Foreign Affairs Oral History Collection. Association for Diplomatic Studies and Training. Arlington VA. <https://adst.org/wp-content/uploads/2018/02/Yugoslavia-1.pdf> (posjet 7. 9. 2019)

Objavljeni izvori

Overseas Information Programs of the U.S. [elektronički izvor] : Hearings before the United States Senate Committee on Foreign Relations, Subcommittee Under S. Res. 74 on Overseas Information Programs of the U.S., Eighty-Second Congress, Second Session, on Nov. 20, 21, 1952. Washington: U.S. G.P.O., 1952. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=umn.31951d02094637q&view=1up&seq=1242> (posjet 1. 11. 2019).

Departments of State, and Justice, the judiciary, and related agencies appropriations, 1956 [elektronički izvor]: Hearings before the United States Senate Committee on Appropriations, Eighty-fourth Congress, First Session, on Feb. 18, Apr. 22, 26-28, May 4-6, 10, 11, 17, 1955, Washington: U.S. G.P.O., 1955, <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.b3636821&view=1up&seq=1099> (posjet 8. 9. 2019)

Departments of State, Justice, the Judiciary, and Related Agencies Appropriations, 1957 [elektronički izvor] : hearings before the United States Senate Committee on Appropriations, Eighty-Fourth Congress, second session, on Jan. 12, May 10, 11, 14, 15, 1956. Washington: U.S. G.P.O., 1956. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.a0000633776&view=1up&seq=3> (posjet 1. 11. 2019)

Departments of State and Justice, the Judiciary, and Related Agencies Appropriations for 1958. [elektronički izvor] : U.S. Information Agency, President's Special International Program: hearings before the United States House Committee on Appropriations, Subcommittee on Departments of State and Justice and the Judiciary and Related

Agencies Appropriations, Eighty-Fifth Congress, first session, on Feb. 26, 27, Mar: 4-8, 10, 12, 1957. Washington: U.S. G.P.O., 1957. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.a0000633776&view=1up&seq=3> (posjet 1. 11. 2019)

Departments of State, Justice, the Judiciary, and Related Agencies Appropriations, 1959 [elektronički izvor] : Hearings before the United States Senate Committee on Appropriations, Eighty-Fifth Congress, Second Session, on May 21, 22, 27, 28, 1958. Washington: U.S. G.P.O., 1958. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.b3636709&view=1up&seq=3> (posjet 1. 11. 2019)

The Fourteenth Report of the United States Advisory Commission on Information, United States. Advisory Commission on Information. The Report of the United States Advisory Commission on Information. Washington: U. S. Govt. Print. Off., 1957, March 1959. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=umn.31951002828020j&view=1up&seq=104> (posjet 5. 11. 2019)

Departments of State, Justice, the Judiciary, and Related Agencies Appropriations, 1960 [elektronički izvor] : hearings before the United States Senate Committee on Appropriations, Eighty-Sixth Congress, first session, on June 8, 1959. Washington : U.S. G.P.O., 1959. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.b3636554&view=1up&seq=9> (posjet 1. 11. 2019)

Literatura

ABU JABER, Kamel. 2001. Language and Diplomacy. U *Language and Diplomacy*, ur. Jovan Kurbalija, Hannah Slavik, 49-54. Msida, Malta: DiploProjects, Mediterranean Academy of Diplomatic Studies, University of Malta. https://www.diplomacy.edu/sites/default/files/Language_Diplomacy_Chapter3.pdf (posjet 6. 9. 2019)

BOEHLING, Rebecca. 1999. COMMENTARY: The Role of Culture in American Relations with Europe: The Case of the United States's Occupation of Germany. *Diplomatic History* 23/1: 57-69. www.jstor.org/stable/24913691 (posjet 5. 3. 2020)

CULL, Nicholas J. 2008. Public Diplomacy: Taxonomies and Histories. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 616: 31-54. <https://www.jstor.org/stable/25097993>

CUMMINGS, Milton 2009. *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey*. <https://www.americansforthearts.org/by-program/reports-and-data/legislation-policy/naappd/cultural-diplomacy-and-the-united-states-government-a-survey> (posjet 19. 9. 2019)

DE GRAZIA, Victoria. 2005. *Irresistible Empire: America's advance through twentieth-century Europe*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press.

DIMIĆ, Ljubodrag. 1988. *Agitprop kultura: Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945-1952*. Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad“.

FOSLER-LUSSIER, Danielle. 2015. *Music in America's Cold War Diplomacy*. Oakland, California: University of California Press.

GIENOW-HECHT, Jessica C. E. 2003. Introduction: On the Division of Knowledge and the Community of Thought: Culture and International History. U *Culture and Interna-*

- tional History*, ur. Jessica C. E. Gienow-Hecht, Franck Schumacher, 3-26. New York: Berghahn Books.
- GIENOW-HECHT, Jessica C. E. 2010a. What are we searching for? Culture, Diplomacy, Agents, and the State. U *Searching for a cultural diplomacy*, ur. Jessica C. E. Gienow-Hecht, Mark C. Donfried, 3-12. New York: Berghahn Books.
- GIENOW-HECHT, Jessica C. E. 2010b. The Anomaly of the Cold War: Cultural Diplomacy and Civil Society since 1850. U *The United States and Public Diplomacy: New Directions in Cultural and International History*, ur. Kenneth A. Osgood, Brian C. Etheridge, 29-56. Leiden – Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- GILBOA, Eytan. 2008. Searching for a Theory of Public Diplomacy. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 616: 55-77. <http://www.jstor.org/stable/25097994>
- GLADE, William. 2009. Issues in the Genesis and Organization of Cultural Diplomacy: A Brief Critical History. *The Journal of Arts and Management, Law, and Society* 39/4: 240-259. DOI: 10.1080/10632920903449019.
- HASHIMOTO, Kayoko (ur.). 2018. *Japanese Language and Soft Power in Asia*. New York – Singapore: Palgrave Macmillan, Springer Nature.
- HERNÁNDEZ, Eduardo Luciano Tadeo. 2018. Public Diplomacy, Soft power and Language: The Case of the Korean Language in Mexico City. *Journal of Contemporary Eastern Asia* 17/1: 27-49. DOI: 10.17477/jcea.2018.17.1.027
- HILL, David T. 2016. Language as „soft power“ in bilateral relations: the case of Indonesian language in Australia. *Asia Pacific Journal of Education* 36/3: 364-378. DOI: 10.1080/02188791.2014.940033
- HIXSON, Walter L. 1998. *Parting the Curtain: Propaganda, Culture, and the Cold War, 1945-1951*. New York: St. Martin's Press.
- IRIYE, Akira. 1997. *Cultural Internationalism and World Order*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- JAKOVINA, Tvrtko. 1998. Američki komunistički saveznik? Vanjskopolitički odnosi Sjedinjenih Američkih Država i Jugoslavija (1955.-1963.). *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 31/1: 81-108.
- JAKOVINA, Tvrtko. 2002. *Socijalizam na američkoj pšenici (1948-1963)*. Zagreb: Matica hrvatska.
- JAKOVINA, Tvrtko. 2003. *Američki komunistički saveznik: Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države: 1945.-1955*. Zagreb: Profil International – Srednja Europa.
- JAKOVINA, Tvrtko. 2016. It's Either Tito or the Soviet Aparatchik: Tito's Yugoslavia and the United States of America (1945-1991). U *Revolutionary Totalitarianism, Pragmatic Socialism, Transition*. Vol. 1: *Tito's Yugoslavia, stories untold*, ur. Gorana Ognjenović, Jasna Jozelić. New York: Palgrave Macmillan.
- JANJETOVIĆ, Zoran. 2011. *Od „Internacionale“ do komercijale: Popularna kultura u Jugoslaviji 1945-1991*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
- JÖNSSON Christer, Martin HALL. 2005. *Essence of Diplomacy*. Houndmills / Basingstoke – Hampshire – New York: Palgrave Macmillan.

- KONTA, Carla. 2016. *Waging Public Diplomacy: The United States and the Yugoslav Experiment (1950-1972)*. Doktorska disertacija. <https://arts.units.it/retrieve/handle/11368/2908046/187219/Waging%20Public%20Diplomacy%20FINAL.pdf> (pristup 23. 9. 2018)
- KURBALIJA Jovan, Hannah SLAVIK. 2001. *Language and Diplomacy*. Msida, Malta: DiploProjects, Mediterranean Academy of Diplomatic Studies, University of Malta. <https://www.diplomacy.edu/resources/books/language-and-diplomacy> (pristup 6. 9. 2019)
- LEFFLER, Melvyn P. 2010. The Emergence of An American Grand Strategy, 1945-1952. U *The Cambridge History of the Cold War*. Vol. 1, ur. Melvyn P. Leffler, Odd Arne Westad, 67-89. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: <https://doi-org.ezproxy.nsk.hr/10.1017/CHOL9780521837194.005>
- LUCE, Henry. 1999. The American Century. *Diplomatic History* 23/2: 159-171. <https://www.jstor.org/stable/24913736>
- MALONE, Gifford. 1985. Managine public diplomacy. *Washington Quarterly* 8/3: 199. U GILBOA 2008.
- MATTEUCCI, Aldo. Language and Diplomacy – A Practitioner’s View. U *Language and Diplomacy*, ur. Jovan Kurbalija, Hannah Slavik, 55-65. Msida, Malta: DiploProjects, Mediterranean Academy of Diplomatic Studies, University of Malta. https://www.diplomacy.edu/sites/default/files/Language_Diplomacy_Chapter4.PDF (pristup 20. 9. 2019)
- MATUSOKA, Masakazu. 2018. Media and Cultural Policy in Japanese Language Education in Japanese-Occupied Singapore, 1942-1945. U *Japanese Language and Soft Power in Asia*, ur. Kayoko Hashimoto, 83-102. New York / Singapore: Palgrave Macmillan, Springer Nature. DOI: 10.1007/978-981-10-5086-2_5
- MILORADOVIĆ, Goran. 2011. Od „sovjetskog satelita“ do „američkog klina“. Politički uzroci i okolnosti podele umetnika na realiste i moderniste u Jugoslaviji pedesetih godina. U *Desničini susreti 2009. Zbornik radova*, ur. Drago Roksandić, Magdalena Najbar-Agičić, Ivana Cvijović Javorina, 69-84. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu – FF press. <http://ckhis.ffzg.unizg.hr/files/file/pdf/Desnicini-susreti/DS-2009-pdf/DS-2009-06-Miloradovic.pdf> (pristup 25. 9. 2018)
- NICK, Stanko. 2001. Use of Language in Diplomacy. *Language and Diplomacy*, ur. Jovan Kurbalija, Hannah Slavik, 39-47. Msida, Malta: DiploProjects, Mediterranean Academy of Diplomatic Studies, University of Malta. https://www.diplomacy.edu/sites/default/files/Language_Diplomacy_Chapter2.PDF (pristup 6. 9. 2019)
- NYE, Joseph. 2004. *Soft Power: the Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
- OSGOOD, Kenneth, Brian C. ETHERIDGE. 2010. Introduction: The New International History Meets the New Cultural History: Public Diplomacy and U. S. Foreign Relations. U *The United States and Public Diplomacy: New Directions in Cultural and International History*, ur. Kenneth A. Osgood, Brian C. Etheridge, 1-25. Leiden / Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- PAINTER, David. 2002. *Hladni rat: povijest međunarodnih odnosa*, prev. Sven Cvek, Hrvoje Heffer. Zagreb: Srednja Europa.

- PELLS, Richard. 1993. American culture abroad: the European experience since 1945. U *Cultural transmissions and receptions: American mass culture in Europe*, ur. Rob Kroes, R. W. Ryell, D. F. J. Bosscher, 67-83. Amsterdam: VU University Press.
- RICHMOND, Yale. 2004. *Cultural Exchange and the Cold War: Raising the Iron Curtain*. University Park: Penn State University Press. muse.jhu.edu/book7422
- RUISZ, Dorottya. 2015. Social Education as Reeducation: The Implementation of US-American Policies in the English Language Classrooms of Bavaria (1945-1951). U *Die amerikanische Reeducation-Politik nach 1945*, ur. Katharina Gerund, Heike Paul, 161-184. Bielefeld: transcript Verlag. <https://doi.org/10.14361/transcript.9783839426326.161>
- SCHMELZ, Peter J. 2009. Introduction: Music in the Cold War. *The Journal of Musicology* 26/1: 3-16. www.jstor.org/stable/10.1525/jm.2009.26.1.3
- SCHNEIDER, Cynthia P. 2009. The Unrealized Potential of Cultural Diplomacy: „Best Practices“ and What Could Be, if Only... *The Journal of Arts Management, Law, and Society* 39/4: 260-277. DOI: 10.1080/10632920903449027
- VON ESCHEN, Penny. 2004. *Satchmo Blows up the World: Jazz Ambassadors Play the Cold War*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- VUČETIĆ, Radina. 2012. *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*. 2. izd. Beograd: Službeni glasnik.
- VULETIC, Dean. 2010. *Yugoslav Communism and the Power of Popular Music*. Doktorska disertacija. <https://search.proquest.com/docview/205405912?accountid=14524> (pristup 14. 10. 2018.)
- WAGNLEITNER, Reinhold. 2009. The Empire of the Fun, or Talkin' Soviet Union Blues: The Sound of Freedom and U. S. Cultural Hegemony in Europe. *Diplomatic History* 23/3: 499-524. <https://doi.org/10.1111/0145-2096.00179>
- WESTAD, Odd Arne. 2000. Introduction: Reviewing the Cold War. U *Reviewing the Cold War: Approaches, Interpretations Theory*, ur. Odd Arne Westad, 1-23. London: Frank Cass.
- WHEELER, Anita. 2014. Cultural Diplomacy, Language Planning, and the Case of the University of Nairobi Confucius Institute. *Journal of Asian and African Studies* 49/1: 49-63. DOI: 10.1177/0021909613477834
- ZONOVA Tatiana. (2013). The Italian language: Soft power or dolce potere? *Rivista Di Studi Politici Internazionali* 80/2 (318), n. s.: 227-231. <http://www.jstor.org/stable/42741242>

English Language and the US Cold War Cultural Diplomacy in Yugoslavia (1951-1961)

The United States engaged more actively in the area of cultural and information programs in the period following end of the Second World War. These programs were primarily the result of the ideological battle with the Soviet Union through which the United States of America wanted to present a desired image throughout the world. While literature on these American programs is substantial, there is a lack of studies concerning the usage of the English language. This article analyzes American dissemination of English as a cultural diplomatic means in Yugoslavia in the 1950s and refers primarily to American sources. As the article will show, English was by no means any less significant than any other cultural product in American cultural diplomacy towards Yugoslavia. The United States of America clearly defined the goals of these programs and as well as those to whom the programs and activities were designated to. By analyzing the American example of English language dissemination, this article aims to stimulate further research on the usage of language in cultural and thus public diplomacy.

Keywords: Yugoslavia, USA, Cold War, cultural diplomacy, English

Ključne riječi: Jugoslavija, SAD, Hladni rat, kulturna diplomacija, engleski jezik

Nela Erdeljac
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb
nelapovi@gmail.com

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

52

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

 FF press

ZAGREB 2020.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 52, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Miljenko Šimpraga

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrca.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d.

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*